

İNAN

TRABZON HALKEVİ KÜLTÜR DERGİSİ

İki Ayda Bir Çıkar

İÇİNDEKİLER

Köy ve köylüye dair	Nesib Yağmurdereli
Cemiyetde kadın	Ciravoğlu Tevfik Vural
Trabzon ve nüfus durumu	Yusuf Mazhar Âren
Abdurrahim Şerif Beygu, Erzurum tarihi	R. Tarakcioğlu
Kanturalı Trabzonda	M. Kemal Yanbeğ
Trabzon adı üzerine bir araştırma	Haliloğlu H. Tuncay
Bu roman bizim midir?	Muzaffer Korku
Hamsi Bayramı	Abdullah Günel
Trabzon Büyükleri	Reşit Tarakcioğlu
Borlu Aşık Aydın	İbrahim Karadeniz
Genç kalemler	
Bayburtlu Celâli	Mehmet Atay
Trabzon Valileri	Nesib Yağmurdereli
Azap	Nurettin Özdemir
Tavuklarınızı iyi yetiştirin	Kâzım Bulutay
Halkevi haberleri	

Yeni seri
Sayı: 17

Değeri
25

MART
1945

İNAN

Yeni seri

Sayı : 17

Yıl : 3

TRABZON HALKEVİ KÜLTÜR DERGİSİ

Mart 1945

Köy ve Köylüye Dair

Yazan : N. b. Yağmurdereli

Bizde köy ve köylü yepyeni mevzulardandır. Mülki teşkilâtımızın küçük bir unsuru olan köyle, onun sâkinleri bulunan köylü milli varlığımızın öz ve asil kütlesini teşkil etmektedir.

Karanlık devirlerin hiç bir suretle nazarı dikkatini üzerine çekemeyen köy, içtimâî musibetlerin belli başlı kaynağı olmaktan bir türlü kurtulamazdı. O zaman köylü yalnız şu vesilelerle devlet adamlarının hatırına gelirdi :

Askerlik, vergi, angarya . . . Sayısı bellisiz düşmanlarla, adı hatırdakalmıyan cepheelerde yalnız o çarpıştı. Ferdi zevklerin tatmini uğ-

runda; debdebe, saltanat ve ihtişamların yaşaması yolunda, sırtındaki gömleğine, ayağındaki çarığına kadar O verdi. Sırf ondan almak için her fırsattan istifade edildi ve alındı. O en büyük felâketler karşısında bile yalnız bırakıldı. Hiç bir yardım eli ona doğru uzanmıyordu. Kıtık bazan bir mıntakayı kasıp kavuruyordu, zelzele destekle durabilen damların son kanbur duvarlarını da tuzla buz ediyordu; hastalık kundaktaki çocuklardan, yetmişlik ihtiyarlara kadar köyü bir mezarlığa çeviriyordu. Sarayın kulağı duymaz, burnu kokmazdı. Köylü esrarlı bir varlıktı, öyle

ki yenmekle bitmez yakmakla sonu gelmezdi .

O zavallı bir sürü idi ki, çobanı da, çoban köpeğini de kurdu da o beslerdi.

Demokrat idare bize yalnız hürriyeti ve istiklâli getirmedi. En büyük bir hakikatı da öğretti: Köylünün efendimiz olduğunu .

Biz bu gün geç de olsa artık anlamış bulunuyoruz ki, varlığımızı kendisine borçlu olduğumuz bu büyük kütle her türlü iyiliğe ve en büyük yardımlara muhtacdır. Bu gün köyün ve köylünün kalkınması yolunda yapılan teşebbüsler henüz ne tamam ne de kâfidir. Köye ve köylüye karşı duyulan sevgi sözde kaldıkça, onun en küçük derdini bile ona yaklaşıp dinlemedikçe onun asırlardanberi işlemekte olan varasına merhem sürmüş sayılmayız ve köylüyü yakından görebilmenin tek ve basit çaresi ise köyün yolunu tutmaktır .

Şehirlerdeki halkevleri ve diğer teşekküller ne kadar fedakârlıkla çalışırlarsa çalışsınlar bu çalışma sırf mahallî kaldıkça daima esas gayeden uzaktır. Köylüyü köyünde ziyaret edebilmek, ona her türlü yardımda bulunarak onu bilfiil sevdiğimizi göstermek gayeye varmak demektir .

Köyün kalkınmasında bilhassa sunlara dikkat etmek lâzımdır :

Halkın ihtiyaçlarını yakından görmek, istihsal kudretini çoğaltmak bilhassa köylüyü ve köy yavrularını yaşatacak tedbirler almak . . .

Köyün kalkınmasında, yeni kurulmakta olan köy enstitülerinin büyük yardımları olacağı şüphesizdir. Buralardan yetişecek gençlerin köyün refahından başka bir şey düşünmeyecekleri muhakkaktır .

Her türlü hastalıktan uzak, mesut ve zengin, hayat ve neşe kaynağı bir köy, bizim şimdiye kadar, ancak şiir ve edebiyatımızın anonim mevzularındandı. Hayal başka türlü işlerdi, hakikat ise çıplak ve acı idi. Gözlerimizden bir türlü silinmezdi .

Uzun yılların verdiği acı tecrübelerden anladık ki, kendini köye veren münevver ve feragatkâr bir nesil yetişmedikçe bu köklü dâvâ halledilmiş olmuyor. Köy, hayalimizdeki güzelliği ile yaşadığı müddetce derdine merhem bulunmuyor.

Sevmek her şeyden evvel anlamakla mümkün olacağından köyü ve köylüyü anlamak lâzımdır.

Nesib Yağmurdereli

SOSYAL DERTLERİMİZ

Cemiyetde Kadın...

Yazan : Ciravoğlu Tefik Vural

Reşit Tarakcıoğlu İkinciteşrin 14-15 sayılı İnan dergisinde yazdığı bir yazıda tarih boyunca ve sosyete içinde Türk kadınına düşen vazifeleri kısa ve keskin çizgilerle belirttikten sonra kadınlığımızın bu günkü durumu üzerinde dikkati çekecek bazı noktaları göstermiştir . . .

Sayın Yusuf Mazhar Âren'inde 16 sayılı İnan dergisinde ele alıp incelediği bu konunun bazı noktalarını burada ben de anlayabildiğim kadar genişletmek istiyorum :

Tarakcıoğlu yazısına başlarken tarihî bazı maddelere dayanarak Türk kadınının eski devirlerden bu güne kadar cemiyetde geçirdiği muhtelif tekâmül merhalelerinin ana çizgilerini belirttikten sonra kadınlığımızın hakikî hürriyet ve vazifelerini ancak Cumhuriyet rejiminde aldığını söylemektedir :

Bence bu yazının asıl dikkati çeken tarafı rejimde bütün hak ve hürriyetlerine kavuşan Türk kadınının omuzlarına yüklenen ağır ve mesuliyetli vazifelerin izah ve tahliline ait olan kısımda toplanmıştır. Nitekim yazıda denildiği gibi : «Türk kadını tahsilin hangi derecesine çıkmış ve hangi mesleği tutmuş olursa olsun, onun için aile kurmak en önde gelen tabii ve içtimai bir ihtiyaçtır. Bu sebepten aile kurmak

ve aileyi idare etmek hususundaki bilgi ve becerikliliği her türlü bilgi ve maharetlerin üstünde telâkki edilmelidir . »

Tarihin her devri için elimizde bir ölçü olarak kullanabileceğimiz bu sözlere ek olarak şunu da söyleyeyim ki her hangi cemiyetde olursa olsun bir yuva kurup da neslinin devamını sağlayamayan bir kadını biz o sosyete için yarım bir varlık sayanlardanız. Yer yüzünde ekonomi ve coğrafya şartlarının toplu yaşamaya mecbur tuttuğu insanı ta Aristo ve Sokratdan başlayarak zamanımıza kadar bir çok sosyologlar şuurlu ve içtimai bir hayvan diye tarif ederler ki bu tarifi çerçevesinde bile ailenin toplu yaşamak hususunda en kuvvetli bir bağ olduğu sezilmektedir !

İşte bu sezisledir ki Tarakcıoğlu yazısında : «Kadınlarımıza tahsillerinin derecelerine göre değil doğurup yetiştirdikleri evlâtların sayısı na göre saygı gösterilmelidir . » diyor ve hepimize kadının cemiyetdeki en baş ödevinin çocuk yapıp yetiştirmek olduğunu anlatmak istiyor . . .

Bu derin konuda; tam bir bağımsızlıkla cemiyet içine atılan kadının ahlâk ve seciye temelini pekleştirmek isteyen sayın yazar titiz ve endişeli bir inceleme ile namus

ve şeref tarafını ele alarak: « En sağlam tarafımız ailenin tarih boyunca sarsılmamış olan namus ve şeref duygularıdır .

Bu temiz yurtda her Türk'ün babası anası bellidir. Hayatın her safhası ile temasa gelmekte olan kadın, kadınlık ve aile şerefini lekelemek isteyenlerin ayartma gayretlerini boşa çıkaracak derecede metin bir ahlâka sahip olmalıdır . » demektedir ki bu da bize bu günkü cemiyetde vuku bulacak olan gayri meşru bir münasebetin ne derece sefil ve alçakca bir hareket olacağını açıkca anlatmaktadır . Hakiki bir bağımsızlık içinde, bu günkü cemiyetde kendi haline bırakılan bir kadın bütün şeytanî hücumlara karşı koyabilmek için çelik bir kal'a kadar sağlam bir seciyeye sahip olmalıdır .

Medeniyetin lüks salgınını, moda hücumunu yerlere serecek metin bir ahlâk ve karakter varlığı onlar için en emin bir sığınaktır. Esasen birçok büyük şehirlerimizdeki örnek kadınlarımızdan; köyde tarlasına tohum eken kadınlarımıza varıncaya kadar hepsinin bu menhus lüks ve moda selâsına karşı koymaları icab eder. Bize en kötü örnekleri veren bazı büyük şehirlerimiz ve aydın kafalı (!) bayanlarımız oluyor. Üzüm üzüm baka baka kardığı gibi bir derece aşağıda olan kadınlarımızın da bir derece yukarıdakilere baka baka bozulduğunu görmek kadar bize üzüntü veren bir şey olamaz ! . . .

Halbuki «Türk kadınına yakışan evin cicili bicili, boyalı, kokulu bir gevezelik maskarası olmak değildir; anaları gibi sade giyip, sade yaşamak, evin her işini doğrudan doğ-

ruya yapmaktan, evirip çevirip zevk almaktır . » Şüphesiz ki cicili, bicili, kokulu bir gevezelik maskarası olan müstehlik bir kadının işi yalnız evin bir köşesinde cinsi iştah âleti olmaktan ileri gidemez .

Mürebbiyesile ahçı ve hizmetçilerini bir kukla gibi etrafına toplayarak elmas ve altınlarını teşhir etmekle vakit geçiren [bayanların bu cemiyete en kötü örnekleri veren birer yaratık olduğundan kim şüphe edebilir. Böyle tenbel kadınların aklı kendilerine yakışmayacak işlerle uğraşırsa bunun kabahatını yalnız kendilerinde değil; aynı zamanda onları bu hale sokan modernizm soytarısı kocalarında da aramak icab eder ! . .

Geçmişten biraz ibret alacak olursak bu gün el çantasından ruj kutusu ile yüzünün pudrasını eksik etmiyen bayanlarımıza şunu hatırlatmalıyız ki sâdelik insanların en güzel süsüdür; iş, insanlığın değişmez bir modasıdır. Kadınlığımıza düşen sosyal görevleri burada inceleyen eski maarif bakanlarından rahmetli Reşit Galib'in Türk kadınlığı hakkındaki şu sözlerini bir daha tekrarlamak isterim: «Türk kadını, ancak yavrularının sayısı ve onları ölüme kaptırmadan en güzel büz erdemli yetiştirmekle övünür:

Elmaslarının pırıltısı, elbiselerinin ipeği, yüzlerinin boyası ile övünen kadınlara yazıklar olsun ! . . »

Ben; yıllarca beraberinde çalıştığı değerli bakanının da değer biçilmez sözlerini buraya yazdıktan sonra Reşit Tarakcıoğlunun yazısında birer kaziye ve hüküm halinde belirttiği endişe ve üzüntülerini daha açık anlattığıma kaniim. «Büyük analarımız ve analarımız evlerinde

boş durmaktan sıkılırlardı. Kırk yıl önce Trabzon sokaklarında dolaşan bir yabancı zengin, fakir her evi bir dokuma atölyesi sanırdı . » Bu cümlelerle geçmişteki Trabzon kadınlarının çalışma durumunu ortaya koyan yazı sahibi aynı zamanda günün müstehlik ve erkeğin sırtından geçinmek isteyen kadını da uyanıklığa dâvet etmektedir .

Hele Selçuk imparatoru Alparslan'ın kızı hakkındaki tarihi fıkra; bu günün müstehlik kadınlarının yüzünü hicabla kızartacak mahiyettedir. «İş kadınların süsüdür. Biz kadınlar bir işle uğraşmazsak tenbelliğe alışırsınız da fikirlerimiz bize yakışmayacak işlere saplanır; » Koca bir Melikenin ağzından çıkan bu sözler bize cemiyetde müstahsil olmayan tenbel kadınların sonunda ne kötü duruma düşeceğini bütün çıplaklığı ile göstermektedir. Demek ki kadın cemiyetde her şeyden evvel müstahsil bir ana olmalıdır. İşsiz, güçsüz, tenbel kadınların sapacağı yol eğri ve fena yoldan başkası olamaz. Esasen kadın ana olmayıp da cinsi bir sermaye halinde kaldıkça; ister kafes arkasında dursun, isterse sokak ortasında dursun; cemiyetde sağlam bir karakter

re sahip olmasına imkân yoktur. Tufeyli kadınlarsa zaman zaman şeref ve haysiyetini piyasaya çıkarıp birer mahlûk olmaktan kurtulamaz !

Netice itibarile bunlar da en fazla pey sürenin üzerinde kalan ve piyasada alınıp satılan bir mat'a haline geldiklerinden karakter ve seciyelerini tamamen yitirip de nere olurlar. Durumu böyle zavallı ve acıklı bir hal alanların da ilk yapacağı iş kendi milletinden ayrılıp yabancıların kucağına düşmektir. Türk milleti ise tarihin hiç bir devrinde böyle seysuzlaşmamıştır. Hakikatta ise «Tarih boyunca Türk milleti, kendi kızlarını yabancı milletlerden kıskanmıştır. Bu kıskançlık ulusumuzun çoğalmasını ve kaimimizin temiz kalmasını sağlamıştır. Şerefli bir Türk kızı kendine hayat arkadaşı olarak ancak bir Türk erkeği seçebilir. Başka kana varanları elbette kanımızdan sayamayız . » Biz böylelerini aynı zamanda Türklük gururundan, Türklük şeref ve haysiyetinden mahrum; izzetinefsi çamura düşmüş birer sefil mahlûk sayarız ! . . .

Ciravoğlu Tefvik Vural

T R A B Z O N

V E

Nüfus Durumu

YAZAN : YUSUF MAZHAR ÂREN

Trabzon bu günkü mülki taksimat itibariyle Merkez ilçesinde 330 kilometre murabbağı murakkam bir genişliktedir .

Buna 110 kilometre murabbağı zam edip sathi mesahasını 440 kilometre murabbağı sanıyoruz. Bu sahada 97000 nüfus yaşıyor ki kilometre murabbağına 220 nüfus isabet ediyor . Köylü ahali 66000 dir; bu hesapca kilometre murabbağına isabet eden köylü nüfusu 150 olur .

Trabzon Zığana dağlarının denize kadar devam eden ve merdivenlenen eteklerinde teşekkül etmiş bir yamaçtır. Bir ovoidan, bir düzlükten mahrum olan bu dağlık bölgede insanlar yaşamak için hemen bütün topraklardan istifade etmişlerdir . . . Tavşanların bile zorlukla gezinebilecekleri bayırlarda tarlalar yapmışdır . . . Böyle olmakla beraber araziden yüzde kırkına yakın miktarını, istifade olunamıyan uçurumlar, sel yatakları, kayalıklar teşkil eder .

Bu hesapca da ziraat edilebilen araziden nüfus başına 4 dönüm (dekar) toprak düşer .

Eğer bu topraklar münbit ve mahsuldar olsa, eğer sert zaviyeli yamaçların iyi toprakları mütema diyen akıp gitmese, yağmur sularını muhafaza edip kuraklamasa ve iyi işlenmeye müsaid olsa—fazla olarak—halka musavat üzere inkisam etse 4 dekar yerde bir nüfusun barınması mümkün olabilir .

Fakat bu imkânı hazırlıyan şartların hiç birisi Trabzon toprağında mevcut değildir . . .

Trabzon iklimi fındık yetiştirmeğe müsaittir. Giresun ve Ordu fındıklarından bazı vasıflarca geri olan bu fındıklar süratle bozulmamak hassasından dolayı ticari bakımdan pek makbuldur . . . Ancak fındık Trabzonun her yerinde aynı bereket, aynı nefasetle yetişmez bütün sahası 180—210 bin dekar olan fındıklıklardan ancak 60—70 bin dekarı kâfi derecede feyizlidir . . .

Diğerleri mağraz ve irtifa itibarıyla beklenen menfaatı seyrek temin ederler . . .

Araziden üçde biri, köyden şehre göçmüş yahut aslen şehirli halkıdır. Köylülerden satın alma suretiyle arazisini artırmış halk var;

dır. Binaenaleyh hakiki nisbetlerini bulmak mümkün değilse de—nüfusun yüzde yirmisinin topraksız olduğu, yüzde otuzunda nüfus başına bir dekar yer isabet ettiğini kabul edebiliriz . . .

Kalan yüzde elliden yirmi beşinde nüfus başına 2—4 dönüm toprak düşer, bir aileyi sekiz nüfuslu addedersek seksen dönümden fazla arazisi olan aileler yüzde onu geçmez . . .

Yapılan ziraat nevi ve saha itibarıyla :

180000	dekar	fındıklık
6500	„	Mısır
8000	„	Buğday, çavdar, arpa
2500	„	Tütün
10000	„	Patates
65000	„	sebze fasulya vesaire

olup fasulye ve mısır ekseriya bir arada yetişmekte ve turfanda patates, buğday ve çavdarın yerlerine de senenin ikinci mahsulü olarak ekilmektedir . Fındık tarlalarının genç ve iyi bakımlıları müsait yıllarda 150—180 kilo mahsul verirse de umumiyetle müsait yıllarda vasatı verim 60—65 kilodur. Bu bölgede umumî feyiz ve bereket yılı pek nadirdir. Ekseriya fındıklıklar mahal ve mevki itibarıyla hasar gördüğünden—orta feyizli yıllarda—bir dekarın vasatı verimi 35—40 kiloyu geçmez . . .

Mısır mahsulü taban yerlerde ve tarlaya kimyevi gübre verilirse bir dekar da 300—350 kilo olduğu halde, mısır tarlaları ekseriyetle zayıf ve fazla meyilli yerlerde yapıldığından vasatı verimi senede 90—150 kiloyu geçmez . . . Halbuki mıntakanın yemeklik için muhtaç olduğu mısır miktarı 9000—11000 ton olduğuna göre her sene haric

ten 4000—7000 ton mısır ithali icap eylemektedir.

Son yıllarda bir çok fındıklıklar mısır tarlası haline getirilmiştir. Eskiden bir dekar fındıklığın geliri ile beş dekar yerde hasıl olacak mısırın para ile alınması mümkün iken ikinci cihan harbi yıllarında bu kaziye tersine bir tecelli göstermiştir .

Trabzon köylüsünün ekserisi maiyet zorluğu içindedir . . . Toplu köy olmadığı cihetle kendi fındıklıklarının, tarlalarının içindeki yuvalarında, karın doyuracak kadar bir şey bulanlar hallerine şükrederler . . .

Toprak azlığı, iş azlığını, bu da boşluğu mucip olur . . . Kışın mısır saplarıyla besledikleri yazın uzak yaylalara gönderdikleri bir zayıf ineğin sütünü bile içemezler. Bunlar, ucuz tedarik ettikleri bir nevi iç yağından—çorbalarına—bir gram (tertip hatası olduğuna zahip olunulmaması için tekrarlıyorum) bir gram koyabilirler . . .

İskeletleri sağlam olduğu halde çok narin, çok mukavemetsizdirler. Bol gıda alamamak yüzünden uğradıkları zaaf bunları hastalıklara müsteid kılmıştır. Çocuklarda kemik ve gençlerde eğer veremi pek çoktur; bazı mıntakalarda habis bir sıtma hüküm sürer. Refah ve servet içinde olanların ne kadar boylu boslu, ne kadar gürbüz ve kuvvetli olduklarını görmiyenlere anlatmak müşküldür. Binaenaleyh kısaca, Trabzon merkez ilçesinde köylü halktan yüzde sekseninin gıdasız olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Vücutlarının ağır işlere tahammül etmemesi, bunların çalışmak için başka yerlere gitmesini azalt-

maktır. Lâkin son yıllarda yoksulluğun tazyiki altında gurbete gidenlerin nisbeti artmıştır .

Buna rağmen köylüler, yuvalarında mes'uddur. Evlerinde (yüzde ellisinin) vatak ve yorgani da yoktur. Döşemeye serdikleri mısır saplarının, yahut kuru otların üzerinde uyurlar. Bununla beraber şendirler.

Münferit aile halinde olmak, içtimai murakibeden vareste bulunmak bunlara hayatlarını sevdendir...

Dağlar, tepeler, inişler ve yeşillikler... Gene yeşillikler... Bunların ilerisinde (uzaktan, yakından görünen) yeşil deniz... Bütün aşkı ile, bütün şiriyle, dinlendirici ve unutturucu efsunleriyle most eden güzel bir tabiat, kışın ılık bir kar yağsa da iklim, hava sertliği bilmez. Bahar sisler içinde geçer ve yazın kızgın güneşini, kalkmıyan bir perde gibi bulutlar peceler. Eksik olmayan yağmurlar serinlikler getirir.

Trabzon İstanbulla beraber Türk olmuştur. Burada eski ailelerin soy adlarını taşıyan kimseler (Reşit Tarakçıoğlunun geçen nüshamızda yazdığı gibi) Temiz Oğuz lehçesiyle Türkçe kanuşurlar. Bazı kimseler bunları — sert aksanlarına bakıp — lazımla karıştırmak gibi bir hataya düşmektedirler .

O kadar zeki, o kadar hassastırlar ki, basit ve hudayi nabit bir köylünün muvacahasında olduğunu zu değil, köylü kıyafetine girmiş, bir açıkgöz şehirli karşısında bulduğunuzu sanırsınız...

Munistirler, münferit hayatta susmaktan bıkmış olacaklar ki, çok, fakat tatlı tatlı konuşmaktan hoşlanırlar .

Bunları iyice kandıramazsınız

tatmin edemezsiniz. Vatan perverliklerini, kahramanlıklarını harp meydanlarında da isbat etmişlerdir.

İşte Türkiyenin bu güzel köşesinde bu kardeşlerimiz, hiç bir tarafında tanınmamış bir yoksulluk çekiyorlar...

İki nüfus tahriri arasında geçen beş senede burada 6600 can artışı kayıt olunmuştur .

Acaba bu artış tam ve doğrudur? Acaba başka taraflara gidişer bu artış nisbetini bozmamış mıdır? Biz, bunu doğru bir rakam olarak alırsak, nüfus artışının senede binde yetmişi bulduğunu anlarız.

Bu büyük bir üreme nisbetidir. Görülmemiş bir şeydir...

Trabzonlu kadın veluttur. Erkek zii ve hayal teşkil eden tabiatda, tek eğlence, tek zevk olarak, tabi olduğu evlât yetiştirme insiyakından başka şeye malik değildir. On dört ayda bir çocuk doğuran kadının kırk yaşına kadar memesindeki süt dinmez...

Çoğalmak, hem de dimağ faaliyeti yüksek bir millet olarak çoğalmak mecburiyetinde olan biz, bunlardan niçin istifade etmiyoruz? Bu dar, bu kısır fakat güzel yerde bu artış hayırlı olmamaktadır. Ve devam da edemiyecektir...

Burada 20-30 bin nüfus barına bilir. Ve bir insan madeni halinde Türklüğe tereddi etmemiş elemanlar yetiştirir...

Halkı başka tarafa nakletmek suretiyle nüfus kesafetini azaltmak için yapılan bazı tecrübeler iyi netice vermemiştir. İşe, resmi yollar dan başlanılmış, nihaî olarak Jan darmaların yetersiz itinasına tevdi

edilen köylüler (Van) taraflarına gönderilmiştir...

Bir ağaç bile yer değiştirirse bir iki sene bakıma muhtaç iken, insan gibi muğlak bir mahlûku bir köşeye atıp (kendi kendine yetiş) demekte isabetsizlik vardır...

Bir kümesde bile yabancı bir tavuk hüsnü kabul görmediği halde, Vanda bir köye gönderilen Trabzonlu köylünün otoktonlar arasında barınamayacağını anlamamak müşkül değildir...

Yalnız buna münhasır kalmayan sebebler yüzünden —gittikçe kesa-

feti artan bu halk—lâik ve müstahak oldukları bir hayata, nefes alıdırıcı bir genişliğe kavuşmak için yüksek müdahaleler bekliyor...

Benim kanaatımca, devlet bu işde rehberlik etmekle iktifa edebilir, bizzat halk, bunun tevekkuf eyleyeceği masrafları kapatacak altın madenleridir .

Durum yalnız Trabzon merkez ilçesinde değil, bütün Karadeniz yalılarında böyledir. Meseleyi koo'perasyonla halletmek mümkündür .

Yusuf Mazhar Âren

Abdurrahim Şerif Beygu

V E

Erzurum Tarihi

Yazan : Reşit Tarakcıoğlu

Değerli arkadaşım öğretmen Abdurrahim Şerif Beygu'nun ölü- münü Erzurum Halkevi tarafından çıkarılmakta olan (Erzurum) adlı derginin 15 ocak 1944 tarihli ve 4-5 sayılı nüshasında okudum. Ö- lüm haberini veren ve Abdurrahim Şerifi anlatan yazıyı Erzurum'un edip çocuğu Sıtkı Dursunoğlu yazmıştı. Sıtkı'nın sesi çıkmasa idi, ihtimal biz Abdurrahimi kaybetti- ğimizi bile duymayacaktık. Nitekim yine Erzurum'un yetiştirdiği mate- matik öğretmeni Mehmet Kumba- sar'ın da aramızdan temelli ayrıl- mış olduğunu yine onun yazısından öğrenmiştik. Sıtkı Dursunoğlu bu yazıları ile yürek acılarını haykırır- ken onun ve bizim dostlarımızı hiç bir kalemin daha iyi anlatamayaca- ğı kısa ve özlü şekilde tanıttırma- ğa muvaffak olmuştur. Tanrıdan Sıtkıya uzun ömürler dilemek sure- tiyle teşekkürümü ifade ediyorum.

Rahmetli Abdurrahim Şerif'i Erzurum mintakasına maarif emini olarak gittiğim zaman tanımıştım.

1927 yılı aralık ayı içinde Erzu- ruma varmıştım. Pek ağır kış vardı, hayatımda ilk olarak sıfırın altında 32 santigrat kış görüyordum, mer- mer gibi karların dağları, ovayı,

bütün ufku kapladığını hayretle seyrediyordum. İnsanın iliklerine kadar işlediğini sandığım o yağan kış soğuklarında Erzurum'un maarif elemanlarını tanımağa çalışırken Abdurrahim Şerif Beygu'yu ilk ola- rak Gölbaşındaki öğretmen oku- lunda görmüştüm. Oranın tarih öğ- retmeni idi. Daha ilk görüşümde Abdurrahimi sevmiş, bilgi ve gay- retlerini takdir etmiştim. Arkadaş- larımı tanıdıkça Erzurumu sevmeye başlamıştım. Kış pek sertti, lâkin öğretmenlerin toplu bir halde gös- tirdikleri samimî çalışmaların ver- diği gönül sıcaklığı karşısında çok heyecanlı geçiyordu. Yaz gelmişti. Benim mintakamı tanımaklığım ne kadar lâzımdı ise öğretmen arka- daşlarımın da bilmeleri öyle zarurî idi. O zamanlar asayiş sağlam de- ğildi. Yapılacak olan tetkik gezile- rinde eşkiyaya soyulmak, hattâ can vermek tehlikeleri varıddi. Her ne olursa olsun halkı memleketi tanımağa karar vermiştik. İki tetkik heyeti teşkil ettirmiştim, bunlardan birisi nin başında şimdi İzmir İnönü lisesi tarih öğretmenliğini yapan Ziya Şölen, diğerinin başında rahmetli Abdurrahim Şerif Beygu buluna- caktı. Her iki heyetin masraflarına ait tahsisatı vilâyet bütçesinden te-

min ettirmiştim. Ziya Şölen heyeti doğuya, Kars taraflarına hareket etmistti, Abdurrahim Şerif Beygu heyeti de Erzincana kadar olan yerlerde incelemeler yapacaktı.

1 Ağustos 1928 de her iki he- yet hareket ettiler. Abdurrahim Şe- rif Beygu heyetinin incelemeleri tam onbeş gün sürdü. İncelemelere ait olan rapor eminliğe 25 aralık 1928 yılı verilmiştir. Abdurrahim'in bu raporunu tarihe mal etmek maksadile (İnan) in gelecek sayıla-

rında bastıracağım. Bu incelemeleri le Erzurum tarihinin esasları ku- rulmuş ve bir yıl sonraki (Ahlat) seyahatı yapılmasına sebep olmuş- tur. Ahlat kitabeleri Abdurrahim Şerif'in yapmış olduğu ahlat seya- hati ile milli kütüphanemize bir eser kazandırdı, yani (Ahlat kita- beleri) adındaki milli eser yazıldı. Ahlat kitabeleri eseri garp tarihçi- lerinin çok takdir ettikleri bir eser- dir. Seyahata ait olan raporu ay- nen aşağıda yazıyorum :

ERZURUM MINTAKASI MAARİF EMANETİ ÂLİYESİNE

« Efendim ,

Şarkî Anadolu, hasseten Ahlat ve Erzurum havalisi asırlarca mühim Türk kitlelerinin hem güzergâhı ve hem de tevakkuf merkezleri olduğundan muhtelif şekil ve namda hükümet teşkil ile bu yerlerde bir çok tarihî eserler bırakmakla millî tarihimizin medeniyet ve san'at fas- lının zenginleşmesini temin edecek kıymetli vesaik ve abidat bırakmış- lardır. Âcizleri Türk tarihi itibarile ehemmiyeti dergâr olan Ahlatta bundan altı yıl evvel Bitliste muallim iken tetkikatı tarihiyede bulun- dum. Anadolu da Ahlat kadar Türklüğe ait kıymetli vesaiki tarihiyeyi sinesinde taşıyan hiç bir şehrimiz yoktur dersem mubalâğa etmemiş olurum. O tarihten yani 330 den itibaren Ahlat tarihini tesbit ile yaz- mağa azmettim. Üç defa tatillerde İstanbula giderek kuyudu vakfiye, tapu kuyudatı, müze dairesi, umumî ve hususî kütüphanelerde buraya ait tetkikat ve tettebbuatta bulundum.

Ahlat tarihini tesbite uğraşırken bir taraftan da Erzuruma ait vekayi ve vesaiki tarihiyeyi toplamağa ve tetkik etmeğe çalıştım. Öyle ki iki memleketin tarihi vak'alarının, Türklerin bırakmış oldukları eser- leri, vesaik ve meahazlara tatbiken meydana çıkardım. Ahlat'a ait kuyu- dat, meahazlar, vesikalar toplanmıştır. Şimdiye kadar gerek bu havalide ve gerekse İstanbulda seyahatlerim hep şahsî masraflarımla olmuştur. Yalnız geçen sene zatiâlinizin teşebbüsü ile Kemaha kadar icra ettiğim seyahat masraflarını hükümet tesviye etmiştir ki buna ait raporum ma- kamı âlinize evvelce takdim kılınmıştı.

Ahlat ve Erzurum mintakasında gezip dolaştığım bu mahallerin köprülerini, eski Türk kitabelerini, kümbetlerini, cami ve hamamlarını, zaviyelerini, kalelerini tetkik ederek kitabelerini tesbit etmiş olduğum-

dan bu tatilde yapacağım seyahatte bunların fotoğraflarını almak olacaktır. Buna dair masrafın temin buyrulmasını rica ederim.

Erzurum erkek ve kız muallim mektepleri
Tarih — Coğrafya muallimi

Abdurrahim Şerif

2. 1. 1930

İmza . . .

İşte Avrupa tarihçilerinin o kadar kıymet verdikleri ahlat kitabeleri adındaki eser bu derece zahmet ve yoksulluk içinde başarılmıştır. Biz bu eserin meydana gelmesi için Abdurrahim'a sağdan soldan yardım arar ve bulamazken bir takım hatır ve hayale gelmeyen masraflar yok yere yapılmakta idi. Bu gün ortada ancak bin üzüntü, bin zahmetin mahsulü ve Türk milletinin geleceklere bir öğünme vesilesi (ahlat kitabeleri) ayakta durmaktadır.

Abdurrahim Şerif (ahlat kitabeleri) eserini yazarken çekmiş olduğu yorgunluk ve yoksuzluğun daha ağırlığını (Erzurum tarihi) ni meydana getirirken çekmiştir. Yazılışını adım adım takibettiğim bu eserin her şeyi tamamlanmış, basılması kalmıştı. Hiç bir taraftan para bulamamıştık. Zavallı tarihçi çoluk

çocuğunun yiyeceğinden, giyeceğinden kesti, bankaya yatırdı, İstanbul'a gitti. Artık eser basılıyordu... O sıra Erzurumda bulunan refika'sından aldığı bir telgrafta çocuğunun ağır hasta olduğu bildiriliyordu. Abdurrahim o sıra Erzuruma hareket etmiş olsa eserin basılması kalacaktı, eserini çocuğunun hayatına tercih etti, çocuk hastalıktan kurtulamadı, öldü. Abdurrahim eserini bastırды, koltuğunda çocuğundan çok sevdiği (Erzurum tarihi) kalbinde yavrusunun ölümünden doğan iç sıkıntısı, boynu bükük, cebi boş evine döndü. Abdurrahim bu yeni eseri satamıyordu. Borçlanmıştı. Ben o sıralarda Ankara'ya (Maarif müşavirliğini yaptığım merhum Tahsin Uzer beyle) gitmiştim. Trabzona döndüğüm zaman kendisinden şöyle bir mektup aldım:

Erzurum 2. 3. 1937

« Pek muhterem beyim, efendim,

Arzu ederdim ki Erzuruma teşrifinizde (Erzurum) adlı nâciz eserimi elbeel takdim ederek bu uğurda çektiğim üzücü ve yorucu meşak-katleri uzun uzadıya arz edeyim. Fakat teşrifinize epey zaman var olduğunı düşünerek posta ile takdim ediyorum.

Bu kitaba (Ahlat) ın belki on misli fazla maddî ve manevî fedakârlık ihtiyar edilmiştir. Zaten kitabın mutalâasıyla bu hakikat teba-

ruz eder. Bundan başka profesör Alber Kabriyel kitabımın ilmi kıymeti hakkında göndermiş olduğu mektupla 336 sayı ve 1 kânunuevvel 1937 tarihli Tan gazetesinde neşrettiği makale ile kitap hakkındaki yüksek takdiratını beyan etmiştir. Tabiidir ki bir ecnebî âlimin bu takdiratı karşısında iftihar duyarken, diğer taraftan da Maarif vekâletinin pek az alâkadar oluşuna müteessir olmamak mümkün değildir. Bu cihetten ekser halkımızdan da kitaba karşı alâkasızlık görmekteyim ve bundan o kadar müteessir değilim. Çünkü memleketin irfan hayatını idare eden yüksek makamdan ne rağbet ve takdir gördüm ki halktan da o rağbet ve takdiri umayım. Netice ne oldu? Ben meysus oldum, çünkü marifet iltifatla kaimdir.

Kitaptan bin adet bastırmıştım. Sekizyüz altmış beş lira masraf ettim. Üç buçuk ay İstanbulda kaldım. Şahsî masrafımı en asgarî hadde indirdiğim halde yine ikiyüz elli liram gitti. Hulâsa bu kitap malî vaziyetimi perişan etti. Senelerce bu ağır masrafın yaralarını kapamağa uğraşacağım.

Maarif Vekâleti kütüphaneler için yüz tane aldı, mektepler için almadı. Halbuki Bursalı bir muallimin çıkardığı Türkiye Nebatat ve coğrafyasına ait kitabı hem mekteplere tamim etti ve hem de mektepler için aldı.

Bura maarif müdürü mekteplere olsun tamim etmek lütfunu esirkedi. Kendisinden bu hususta ricada bulunmak ne yalan söyliyeyim nefsime ağır geldi. Şimdiye kadar memleketin ne Hal'keviden ve ne de muhasebei vilâyetten bir yardım görmedim. Bundan sonra bir zuhurat olursa o da talia... Artık hüznü veren sözlerime nihayet vererek herşeyden evvel vücudunuzun sıhhat ve âfiyetini idame ettirecek pek uzun senelere nail olmanızı en halisane emelim olarak arz ederim, beyim, efendim.

Â. Şerif Beygu »

Bu mektubu alınca Umumî müfettiş merhum Tahsin Uzer beyle görüştüm, mıntaka Valilerine birer mektup yazarak dört yüz tane sattırdık.

Şu mektup bizde kitap nasıl işkence içinde yazıldığını gösterdi.

ğinden; fazla söz katmaya lüzum yok. Merhum sağ olsaydı bu gün de ve yine belki daha ağır şartlar içinde kitap yazdırmağa çalıştığını zı görecekti...

Reşit Tarakcıoğlu

Kanturali Trabzonda

Trabzonumuzu ilgilendiren bir olay :

Yazan : M. Kemal Yanbeğ

— Geçen sayıdan devam —

Kanlı koca : Oğul sabah varıp gece gelmek olmaz, öğlen varıp akşam : gelmek olmaz. Oğul sen mala becit ol, yığ, ben sana kız aramaya gideyim. — akşam — ahşam yazılıdır. Doğu anadolu Türkçesinde bugün bile (K) lar eski yazıdaki (H) harfinin boğazdan çıkan bir sesiyle söylenir. (Humarda) da olduğu gibi.

Becit : Bugün Bayburt Türkçesinde kullanılıyor. (Yığ) tasarruf etmek, para yığmak : biriktirmek mânasına gelir. Bu söz de bu gün Erzurum, Bayburt lehçesinde tamamiyle kullanılmaktadır.

Kanlıkoca : Seveni (Seveni) kovani (Sevmedikleri) ni aradı durdu. Aksakallı pir kocalar yanına bıraktı. (Yanına aldı) iç oğuz a girdi (Gezdi) kız bulamadı dolandı, dış oğuz a girdi (gezdi) bulunmadı, dolandı Trabzona geldi.

Kanlıkoca dost, düşman bırakmadı aradı. Aksakallı pirlere aldı. İç oğuz a girdi. (Bu gün biz de kullanırız : mahalleye girdim, kimseyi

bulamadım, meğer Trabzon tekfurunun bir azim görklü mahcup kızı vardı. Sağına soluna iki kuşa yas çekerek attığı ok (ok) yere düşmezdi. Ol kızın üç canavar kalınlığı, kaftanlığı vardı. Babası her kim ol canavarı bassa, yense öldürürse kızı ana veririm. diye vâdeylemişti. Basamasa başını keserdi, böylelikle 32 kâfir beyinin oğlunun başı burç bedeninde kesilip asılmış idi. (meğer Trabzon tekfurunun çok güzel görkemli bir kızı vardı. Sağına soluna iki kuşa yay çekerek Demek (sağında solunda iki yaycı vardı, bunların yaylarında ok hazır dururdu. Kızın attığı ok yere düşmez tam nişangâha vururdu.

Kızın üç canavar kalınlığı yani çehiz karşılığı vardı. Üç canavarı öldüren kızı alacaktı. Babası her kim ol canavarı bassa öldürse yense kızını ana veririm diye söz vermişti. Basamazsa, yenemezse başını keserdi böylelikle 32 kâfir bey oğullarının kafaları kesilmiş kale burcunda asılmıştı.) Burada kalınlık üç canavarın basılıp öldürülmesi

olduğu ha'de tekfur yani kiral yalnız bir canavarı alt edene kızını vereceğini söylüyor, Kanturaliya karşı gösterdiği ilgi bundan olsa gerek.

Ol üç canavarın biri kagan aslandı, biri karaboğa idi, biri dahi karaboğra idi. Buların (bunların) her birisi ejderha idi, bu otuz iki baş kim burçta asılmıştı. Kagan aslanla kara boğanın yüzün görmemişlerdi. Ancak boğa boynuzunda helâk olmuşlardı. Kanlıkoca bu başları ve bu canavarları gördü başında olan bit ayağına deril idi der : Varayım oğluma doğru haber vereyim, hüneri varsa gelsun alsun yoksa evdeki kıza razı olsun dedi.

Kagan (Hakan) burada aslanın hayvanların padişahı, hakani, imparatoru olduğu telmih ediliyor. (Kara boğra) = erkek ve aygır deve.

Başında olan bit ayağına derildi. Korkusundan başındaki bitler ayağına toplandılar demek. bu söz bugün bile az da olsa halk arasında malumdur. Yohsa (yoksa) demek bugün bile Erzurum - Bayburt şivesinde (k) lar (hi) gibi kullanılır.

(Hi) yeni harflerimizle bu harfin karşılığı olmadığından (H) nin üzerine iki nokta konularak (hemur) (Harp) da olan (H) harfinin okunuşunu anlatmak istiyorum.

At ayağı külek ozan dili çevik olur Kanlıkoca giderek geldi, oğuz a çıktı. Kanturaliya haber oldu baban geldi dediler.

Kırk yigitle karşı vardı elin öptü, ider : Hanım baba (mana) bana yarar kız buldun mu?

(Kanlıkoca) ider : buldum oğul hünerin varsa dedi.

Kanturali ider : Altun akça mı

ister, katır besirik mi ister ?

Babası ider : Oğul hüner gerek

Kanturali ider : Baba yelisi kadılık ata ir salayım, kanlu kâfir iline akın çapayım, başkeseyim, kan dökeyim, kâfire kan kusturayım, kul, karavaş götüreyim hüner göstereyim.

Kanlıkoca ider : Hay canım oğul, hüner dediğim ol değil ol kız için üç canavar saklamışlar. Her kim ol üç canavarı basa, ol kızı ana verirler, basup öldürmese anın başını keserler, burca asarlar.

At ayağı külek, Ozan dili çevik olur. Bir ata sözü olan bu söz bugün söylenmiyor yalnız at canbazları ve biniciler arasında külek a vaklı at makbuldur, at ayağının ayası ne kadar geniş olursa o kadar makbuldur, çok yol alır derler.

Giderek geldi Oğuz a çıktı. Bu söz bugün de kullanılıyor : (Geldi Trabzona çıktı.

Yani Trabzona vardı, hikâye yoluyla söylenen sözlerde kullanılır. Altun akça mı ister, katır besirik mi : Altun mu, besili semiz katır mı ister ? Orta zamanda en makbul yük vasıtası katır olduğundan kıymetlidir.

Yilisi (yelesi) karakatılık at : Çok dikkatle beslenmiş mirlik devlet atı : Yahut bey, hâkim kadı demektir. Bu tabir şimdi metrüktür.

Er salayım : (İr salayım) erken salayım, çok erken geceleyin atımı gördürüp erken bineyim, kanlı kâfir eline, akın çapayım (akın edeyim demek) kâfira kan kusturayım tabir açıktır. Hiç de izaha genişletmeğe lüzum yoktur. Kul köle karavaş — cariye : canavarı bassa : canavarı yene öldüre demektir.

Burc : Kale burcu malum.

Kanturalı ider : Bu sözü sen mana (bana) dimemek gerek idi. Çünkü didik iline varsam gerek, başıma kakınç yüzüme tokunç olmasun, kadın ana, bey baba esen kalun didi.

Kanlıkoca ider gördün mü men mana (ben bana) nettim oğlana korhunç (korkunç) haberler verdim gitme düne dedi.

Başıma kakınç yüzüme tohunç sözü bile, bu gün bir darbimese olarak yine Erzurum Bayburt ci varında söylenmektedir.

Gördün mü ben bana neddim : bu söz de yine kullanılıyor insan kendi kendisini kınadığı ve bir işten zarar gördüğü zaman söyler.

Kanlı koca burada söylemiş eder Meşhur hikâyelerde Köroğlu burada söylemiş, bakalım ne söylemiş: tabiri bu günde aynen kullanılıyor.

Oğul :

- 1 - Sen varacak yerin
- 2 - Dolamaç, dolamaç yolları
- 3 - Atlu batup çıkamaz
- 4 - Anın balçığı olur
- 5 - Alayılan sökemez
- 6 - Anın ormanı olur
- 7 - (Kökle) ? phevuran
- 8 - Anın kalesi olur
- 9 - Göz kakuyan (kakıyan) gönül alan
- 10 - Anın kürklüsü olur
- 11 - Hay dimedin başketuren
- 12 - Cellâdı olur
- 13 - Bağrında kalkan oynar
- Anın babası olur ak sakallı babanı garıcık olmuş ananı
- 14 - Yağırında kalkan oynar babasının
- 15 - Kader koysa başın keseyim
- 16 - Ya varam, ya varmiyam, va gelem, ya gelmiyem

17 - Ya kara boğranın göksü altında kalam

18 - Ya kara boğranın boynunda ilişem

19 - Ya kağan arslanın kaynağında didinem

20 - Ya varam, ya varmiyam ya gelem ya gelmiyem

21 - Yine gör nice beybaba hatun ana esen kalun

Şimdi bir kısmı kafiyeli bir kısmı serbest olan bu deyişi incelemeliyiz

Kanturalı babasının bu gevşek ve korku veren deyişine sinirlendi diyor ki: Ne idiyor ne söylyorsun canım baba, bu kadar işten korkan yiğit mi olur Alpere korku vermek ayıptır, onu dolamaç yollarını Tanrı izin verirse (donla yürüyen) di yorsa da Kanturalı donla yırtam dise gerek yani tanyeri ağardığı zamanları yırtar geçerem demek istiyor. - (Don) bildiğimiz bir nevi adi şalvardır bunun burada söylenmesi uygun değil halbuki biz Türkleri mutlak gideceği cenge yarar elbise ve silâhla koşar. Halbuki (Don) elbise manasındır. Onun batup çıkılmaz balçığına kumlar da serem Alayılan sökmeyen ormanını çakmak çakıp ona verirem, (yani ateşlerim) demek istiyor (do) şimdi çok az kullanıyorsa da Mevlût Hacı rahmetli Süleyman efendinin ilâhi şiirlerinde pek yerinde kullanıldığı için kelime ebedileşmiştir. Şair ve ediplerimiz her şeyden evvel böyle Türkçe sözleri yerinde yakışığında bulup yazarlarsa ilâhi bir dil olan Türkçemiz göklere çıkar.

Şimdi (10) numaralı mısrağı inceleyelim (gökle pehlü uran kalelerin) kader korsa yapam, yıkam. Pehlü bu kelimeyi Muallim Naci

meşhur kuzu şiirinde kullandı. Kanturalı diyor ki göğsü yumruk sallayan kalelerini Tanrı izin verirse yapar yıkaram, Kanturalı haklı imiş kendi ve kendisinden sonra gelen soydaşları nice binlerce kaleleri yaptılar nice yüzlercesini de yıktılar. 12 - on iki numaralı (göz gönülalan) mısrağında göz gördüğü gibi gönlü ansızın avlıyan çalmlı gözlerinin boynunu öperem.

Kanlı kocanın bu deyişini pek az bir deyişme ile bu günkü şive-mize çevirelim. 1 - Dolamaç : Bugün (viraj) kelimesile söylüyoruz yine bu havalide Erzurum Bayburt taraflarında dolamaç derler: Aşkale ile Pirna kaban arasındaki (Paşa dolamaçları) gibi. 3 - Balçık: az kullanılıyor bunun karşılığı şimdi çamurdur. Yoldaki balçık çamur demektir. Çünkü at batır çıkmaz.

5 - Ala yılan sökemez : Anın ormanı olur Ala yılan: Engerek : Zehirli yılan. 7 - Gökle pehlü uran: Pehlü farsça-yan, bedeninin iki yanında her yeri burada kol, pazı manasına kullanılmış daha doğrusu gökle yarışan göğsü ser çeken kale demek istiyor. 9 - Göz kakıyan gönül alan-göz kakıyan-güzeli gözlerle insanı sancan, teshir eden, gönül alan. 10 - Anın kürklü (çalmlı dilberleri olur) 11 - Nefes almadan onun baş keturen cellâdı olur. 13 - Yağırını bu söz bu gün kullanılıyor, insanın arkası sırtı demektir.

Demek istiyor ki arkanda kalkan oynar bu kalkanı oynatan çeviren düşmanın babası olur. 15 - Yavzırlara yeltendik (vezirlere imrendik) demektir. Kayda dön gel (durma dön geri gel) Kayda-sözü metruktür. Azarbaycan şivesinde

şimdi kullanılıyor. 16 - Karıcık - koca karı olmuş ananı şunun bunun yanında büzütme küçültme demektir. Tabii ki ak sakallı babanı da demek istiyor.

Kanturalı kakıdı - hiddetlendi-der

1 - Ne söylersen ne idersen canım baba,

2 - Bu kadar işten korkan yiğit mi olur

3 - Alpere korku vermek ayıptır olur.

4 - Anın dolamaç yollarını

5 - Kadir kursa donla yuruyem

6 - Atlu batup çıkamaz anın

7 - Balçığına kumlar döşeyeyim

8 - Alayılan sökemez ormanı

9 - Çakmak çakıp oda verem

(Od)

10 - Gökse pehlü uran kalelerin

11 - Kader korsa yapam, yıkam

(yahut donla yırtam)

12 - Göz kaçubın gönül alan

13 - Kürklüsünün boynun öpem

Eski Türklerce en can alıcı yeri olarak (ense) dediğimiz (boyun) gösteriliyor, bu gün Anadoluda bu söz de kullanılıyor.

14 - cü mısırada babasının yağırnında kalkan oynatırım, sözüle düşmanın babası olan kimsemin sırtında (yağırında) kalkan oynatıyor Tanrı izin verirse başını kesiyor.

16 - cı mısırada son olarak diyor ki: ya varam, ya varmiyam, ya hutta karabuğranın kara devenin göksü altında kalam, yahut Kağan Arslanın kaynağında didilem diyor burada (kaynak) sözünün karşılığını bulamadım, olsa olsa pençesi altını da olacak.

20 - cı mısırada yine ya varam, ya varmiyam, ya gelem, ya gelmiyem diyerek yine gör nice za-

manlar beybaba hatun ana esen kalınız diyor .

(Esen) sıhhatli manasına şimdi dilimize bu güzel ve sevimli sözü tamamile dilimize mal ettik . . .

Kanturalının babasıyla anası görüyorlar ki namus için söz dinlemez (yenilmez ettiler söyleştiler ki: 'İl uğurun açık sağ esen varıp gelisen dediler.

Kanturalı • Trabzon yollarında

Kanturalı anasının babasının ellerini öptü kırk yiğidini yanına aldı (hikayede kırk yiğidin yanına bıraktı) burada bıraktı sözünü aldı manasına kullanıyor, bu gün bile Erzurum Bayburt havalisinde herkesce malûm sözlerin manası tersine olarak söylenir, bu söz suşarmak

(mubalâğa) veyahut öğmek gibi manalarda (anlamalarda) çok kere görülüyor. Çok fena yürüyor. Yani çok fazla yol alıyor, çok fena at: çok kuvvetli ve iyi at demek. Yedi gün yedi gece yürüttüler deniliyor şu halde atlarını yürüttüler, çünkü atlı idiler Alp erenlerin yaya yürümesine imkân var mı, kâfirin serhaddına geldiler yani düşmanın sınırına geldiler, çadır diktiler: Kanturalı - yürük atını yürütüp gürzünü göğe atar yere inmeden kavrar tutar yine atar yürük çok koşan at ki bir çok zamanlar kara eşkin yürürler . . .

— devamı var —

Kız Ortaokulu
müdürü
M. Kemal Yanbeğ

DİL ve TARİH

"TRABZON" ADI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

II

III - Coğrafya ve topoğrafya bakımından Trabzon

Haliloğlu

Araştıran : Hakkı Tuncay

Her hangi yer adının nereden geldiğini çözmek için :

1 — İsmi mürekkep veya basit olduğu,

2 — Hangi devir morfolojisine aîd olduğu,

3 — Etimolojik şeklinin ne olduğu, bilindikden başka;

a) Coğrafya ve topoğrafya bakımından durumu,

b) İklim şartları da belli olmalıdır .

Ayrıca, has ismin aynı zamanda nerelerde, hangi zamanlarda söylenip anıldığını; bugün nerelerde ve ne şekillerde söylendiğini bilmek tahlili kolaylaştırır .

Önce, Trabzonun coğrafya ve topoğrafyasını gözden geçirelim :

«Trabzon ve civarı umûmiyetle bir yayla olup S - N doğrultusunda akan Değirmendere, Zağnus, Kuzgundere ve tâbi'leri tarafından oldukça derin bir sûrette parçalanmıştır . . . »

«Trabzon ve civarını morfoloji bakımından üç bölgeye ayırmak kaabildir :

I — Büyük bir kısmı ziraate

ayrılır. Değirmendere deltası bir tarafa ırakılacak olursa geri kalan kısmı koyu rengde nefelinli andezit tüflerinden müteşekkil olan (sâhil bölgesi.) Zağnus ve Kuzgundere, Değirmendere gibi, kıyı bölgesinde önemli gedikler meydana getirmiştir .

II — Kıyının arkasında birbirinden dikliklerle ayrılmış denize doğru hafifçe eğik yüzeyler arzeden (tarachalar bölgesi.) Trabzon şehri bunların üzerinde bulunuyor. Bölgenin şehir dışında kalan kısmında ziraat, bilhassa tütün ziraati, yapıyor .

III — Ortalama yükseltisi 200 — 250 metre arasında olan (tepeler bölgesi.) (Boztepe, Telsiztepe, Soğuksu ve Zefanos sırtları) : Kısmen düz ve kısmen de dalgalı durumda olan tepeler yer yer çıplak ve yer yer ağaçlarla, bilhassa çam ve fındık ağaçlarıyla, örtülüdür . »

« Hülâsa : Doğu Karadeniz bölgesinin hemen her tarafında olduğu gibi Trabzon civarında da muhtelif tabiatda kayalardan oluşmuş ve kalınlığı yüzlerce metreyi bulan

volkanik teşekküller vardır. Bunlar, her tarafda evvelki oluşuklara âid yapıyı örtüyor. Öyle ki Trabzon bölgesinde kıyı civârında ikinci ve üçüncü zamanlara âid tortusal yer yer görünmüyor. Bunlar daha güneyde Maçka civârında meydana çıkıyor. Burada derince kazılmış Değirmen dere vâdisinin yamaclarında üst kratase yâhud eosen devirlerine âid kalkerlerle yine bu devirlere âid olması muhtemel fliş fasyesini hâiz teşekküller vardır . » (23)

Tahlil usûlümüz gereğince, Trabzon iklimi hakkında yazılan aşağıdaki satırları da gözden geçirelim :

«Havası mütedit ise de, rutûbeti ziyâdedir. Tahavvûlat-ı havâiyesi pek seri olup, çok defâ şiddetli harâretleri boralar tükib eder. Kış pek şiddetli olmayub, ekseriyî kânunuevveliden başlar. İlkbaharı soğuk ve yağmurludur , yazları sıcak ve ekseriya bulutlu olup, en güzel mevsimi sonbaharıdır. Sevâhilinde bataklıklar ve durgun sular eksik olmadığından sıtmaları ziyâde ise de iç taraflarının havası sağlamdır ...» (24)

IV - "Trabzon" adı Türkcedir.

Şimdi, «Trabzon» adının nasıl doğduğunu incelemeye başlayalım :

a) «Trabzon» adı birleşik (mürekkebi) bir kelimedir .

(23) Bak : Prof. Ahmed Ardel ; Trabzon ve civârının morfolojisi üzerine gözlemler, Türk Coğrafya Dergisi 1. sayı, 71 ve 73. s.

(24) Şemseddin Sâmî; Kaamus - ül-Âlâm, 4. c. 3006. s.

b) Bu kelime, Milâddan önceki devirler morfolojisine âid bir addır. «Trabzon» adının morfolojik şeklinin ne olduğuna gelince :

1) «Trabzon» adının ilk kelimesi «Tur» dur. Bu kelime «Türk» adının değişmiş bir şekli olabileceği gibi, millet adından ayrı veya onunla müşterek olarak bir mâbud adıdır.

Kelimenin söyleniş ve yazılışı üzerinde çeşidli kaynaklar ve âlimler pek çok şekil göstermişler ve fikir yürütmüşlerdir. İlkönce Çin târihlerinde raslanan bu kelime bu gün «Tu - kiue» diye söylenmektedir. Kelimenin aslının «Türük» şeklinde olup Çinlilerde «r» harfi bulunmadığı için onlarca «Tu - kiue» şeklinde kaydedildiği tarih âlimlerince bildiriliyor. Bu isimle adlanan Türk uruku, Çinlilerce «Hiyongnu» denen ve en eski Türk devleti olarak bilinen Hun devletinden sonra kurulan imperatorluğun adıdır .

Bir çok tedkikler sonunda Von Le Coq, Thomsen ve Németh gibi âlimler «Türk» sözünün kudret ve kuvvet mânâlarına geldiğini tesbit etmişlerdir . (25)

«Tur» kelimesi efsânelere karışmıştır. Eski İran'ın din kitabı olan (Zend) ye onun tefsiri (Âvesta) da ve bunlardan naklen «Şehnâme» de «Tur» Pişdadiyan tabakasının beşinci hükümdarı Feridun'un yâni Nuh'un ortanca oğlunun adıdır. Feridun, saltanatının sonlarında idâreinde bulunan ülkelerin batı tarafı

(25) Bak . : Hüseyin Nâmık Orhun, Türk adı, Çınaraltı mec, 16, 18. sayılar.

larını büyük oğlu (Selm) e, doğu taraflarını ortancası (Tur) a, İran da küçük oğlu (İrc) e verir. «Selm» ile «Tur» babalarının tahtına küçük kardeşlerinin vâris olmasını çeke mezler ve elbirliği edip onu öldürürler. Böylece İraniler ile Turaniler arasında bitmez tükenmez bir kavga başlamıştır . (26)

«Türk» sözünü Kaşgarlı Mahmud da Nuh'un oğlunun adı olarak gösteriyor. Bu kelimenin müfred ve cemî' yerinde kullanıldığını bildiriyor. Kaşgarlı, «biz ad olan Türk adını ulu Tanrı vermiştir, dedik» dedikten sonra bir hadisten de bahsediyor. Bu hadise göre yüce Tanrı : «Benim bir ordum vardır ona Türk adı verdim . . . » demiştir. Ayrıca, Kaşgarlı şöyle diyor : «Bu nunla beraber Türklerde güzellik, sevimlilik, tatlılık, edeb, büyükleri ağırlamak, sözünü yerine getirmek, sadelik, öğünmemek, yiğitlik, merdlik gibi öğülmeğe değer sayısız iyilikler görülmektedir . . . » (27)

Divan, «Tur» kelimesinin «Tura» şekline «siper» mânâsı veriyor (III. c. 74. s.) Aynı kelime «Kale» mânâsına da gelmektedir (Rad. T. D.) «Bu kelime Anadolu'nun bir çok yerlerinde duvarların üzerine tahta veya buna benzer şeylerden yapılan örtüye denir. (Bu çeşid örtüye Trazonda «Taraba» denmektedir.) Kelimenin kökü «Tur» dur; bu kelime «Tar» şeklinde Farscaya

(26) Bak . : M. Şemseddin, Mu'fassal Türk târihi 1. kitab 50. s.

(27) Bak . : Besim Atalay : Divanü Lûgat - it - Türk ter. 1. c. 350 - 53. s. lar.

«Tur» şeklinde Arabcaya girmişdir (B. Atalay . Türk dilinde ekler ve kökler üzerine bir deneme 19. s.)

Muhterem Hasan Reşid Rankut Turova adını araştırdırken «Tur» ve «Tor» lu bir çok kelime sıralamıştır. Bunlardan bazılarını alalım :

Ünlü Rus âlimi Marr'a göre «Turan» Etrüsk panteonuna mensub kadın bir mâbuddur. Yunanlılar ona Afrodite, Romalılar «Venüs» dediler. (Marr müntehabatı)

Turmus: Yine bir Etrüsk ilâhıdır.

Turaççi (Tur aşçı) : hâmi, şefaatçi, istinatgâh (Pekarski 2842. s.)

Turda: Melce', sığınacak yer, sâye (Pekarski 2843 s.) (Turda bugünkü Anadolu lehçemizde dulda şeklinde yaşamaktadır :

*Yatma tilki duldasında ko yasin
nslan sen)*

Turkun : En eski Türkcede bir rütbe ve mansab .

Tuoramas: Kaya, kar, toprak topu veya yığını. Aynı kelimenin Tuorapas şekli de vardır. (Pekarski 2827 s.)

Tuorçut: Orman ilâhı idi. Kadın idi. Yolları iyi bilirdi. Tur kelimesinin sonundaki «r» düşmüş olarak bu mânâları veren şekilleri de vardır. Meselâ :

Tû: Altay Televüt lehçelerinde dağ (Radlof III. c. 1421 s.)

Turku: Fırtına ilâhı, fırtına müekkelidir. (Hittiter und Ermeniler D. Jensen 153 s.)

Tür: Yüksek, âli, ön, önde, sadrı meclis (Büyük Türk lûgatı)

Ture: Mâbud (Passonin çuvaş lûgatı 173 s.)

Tar: Şimal kavimlerinde yıldırım ilâhı .

Dur : Ağıl, ahır, medhal (sumerce) (F. D. Glossar 149 s.)

Dur du-ru (dur kökünün redoublement) 1 : Yüksek (28)

Böylece «Trabzon» birleşik adının ilk unsurunu «Tur» şeklinde tesbit ettikten sonra ikinci unsura geçelim :

2) Bu ikinci unsur «absu apsu» veya «abzu» dur. Bu kelime H. Reşid Tankut tarafından Ordu'da bulunan Sumerce adlar arasındaki (Hapsu mana) kelimesi münasebeti ile ilk unsur olarak ortaya konmuştur. Muhterem müellif şöyle diyor :

«Apsu veya (absu) Sumer Kozmogenisinde tatlı su unsurudur. Köktü ruhları, demonları meydana getiren Tiyamat'ın aksine olarak dünyayı ve onun üzerindeki iyi ruhları yaratmıştı. Autran'a göre «EA»nın hükmettiği ülkeye apsu derlerdi. «EA mayı girdabın tanrısı (Lu-gal abzu-ka) yani abzu'nun kralı idi.» (Autran, Sumerien et Indo Europeenn X. s.) EA kültü bütün Elam'a hâkim idi. Onu Dara-azak ve Absu ile beraber düşünürlerdi. Absu tatlı su unsurı idi. Darak ise teke idi. Dara veya Darak aynı zamanda yeşilliklerin ve ormanların müekkeli idi. Bunlar bir «tiriade», teslis vücade getiriyorlardı.

Bu üç divinitenin şimdi Karadeniz kıyısında Ordu ve Sakarat'ın yanında yaşamakta olduğunu görüyoruz; Absu, Azak, Darak.

Apsu kelimesinin suma, nar-ut gibi iki dillilik devrinden kalma mürekkep bir kelime olduğunu derhal anlamış bulunuyoruz. (H. R. Tankut, Absu kelimesinin ab ve su

(28) Bak . : H. Reşid Tankut, adi geçen kitab 45, 46, 47, 51, 52, 53. s. lar.

gibi ikisi de aynı mânâyâ gelen iki kelimeden doğmasına işaret ediyor su-ma da öyle. Nar-ut ateş mâ-nâsına iki söz) Bunun suma şekli de uzaklarda değildir. Trabzon'un Su-me-le köyü suma kelimesini muhafaza ediyor. ,, (29)

(Bu günkü Trabzon köyleri arasında «Sumele», adına gerek vilâyetden aldığımız listede, gerek evvelce Dahiliye Vekâletince çıkarılan köylerimiz adlı eserde rastlayamadık. Muhterem H. R. Tankut, herhalde eski Trabzonu kâşetmiş olmalıdır. Gerçekten, bu kelime, «Süme», şeklinde Giresun ve «Sümle», şeklinde Hopaz'da görülmektedir. (30)

«Apsu ve suma «soma», (EA) gibi doğrudan doğruya Tanrı adları idiler . . . ,

«Hind ve cermen mitologisinde de su tanrılarını bu adlarla anılır buluyoruz. Onların adları gibi vazife ve kudretleri de aynidir. ,, (31)

«Ağ+ab=ab=deniz,, (32)
Sumer'lerin «Enüma Elis», (Yaradılış destanı) nın birinci levhasından alınan şu satırları da görelim :

1 Yukarıda, gökler daha adsızken,

2 Aşağıda da yere henüz ad verilmemişken,

3 - İlk varlık ve hepsinin babası olan Apsu

4 - Hepsinin anası olan Mummu, Tiamat

5 - Bütün sularını tek bir kümede birleştirdiler.

(29) Bak . : Aynı eser, 81, 82. sayfalar.

(30) Bak . : Dahiliye Vekâleti, Köylerimiz 682. s. , İstanbul 1933

(31) Bak . : Aynı eser, 110. s.

(32) Bak . : Aynı eser, 123. s.

9 - İlâhlar Apsu ile Tiamat'ın sinesinden zuhur ettiler .

[Bu tercüme, İngilizce olarak Britiş müzesindeki parça arın («Cuneiform Texts», Kısım XIII) ve Berlin parçalarının (Ebeling, «Keilschriftte» te aus Assur., No. 117, 118) transkripsiyonlarından yapılmıştır.] (33)

«Sumer'lere göre başlangıçta hiçbir şey yoktur. Allah'lara, yere, göğe ve bütün mevcudata «menşe» olan iki râtib prensip bu yokluk içinde ikendiliklerinden belirmişlerdir. Bu iki râtib prensipden biri erkek unsur olan Apsu (Ab su) yani tatlı su denizi, diğeri de dişi unsur olan Tiamat yani tuzlu su denizidir .

Bütün mevcudat bu iki aslî unsurdan teşa'ub etmişlerdir .

Gök ve yer daha yokken erkek unsur baba «Apsu», ile dişi unsur «Tiyamat», bu yokluk içinde belirtiler. Bunlar sularını birbirlerine karıştırdılar. Kendilerinden «Eridu», da ilk su yani oğulları «Mummu», doğuncaya kadar karışık olarak kaldılar., (Eridu'nun Fırat mecrası kıyısında Arabistan çölüne en yakın bir yerde bulunduğunu ve Sumer'ler devrinde, Basra körfezi bu siteye kadar uzadığından deniz kıyısında bulunduğunu ve Sumer gelenegine göre akıl ve hikmet ve Okyanuslar mâbudu olan «En-ki», nin makarrı olduğunu muhterem Prof. Ş. Günaltay not şeklinde bil-

(33) Bak . : Prof. M. Şemseddin Günaltay, Yakın Şark, Elâm ve Mezopotamya 407, 408. s.

diriyor. Muhterem H. Reşid Tankut, Karadeniz kıyısındaki Ordu kasabasının adını bu «Eridu», ya bağlamaktadır. Trabzon'un ve bütün Karadeniz kıyılarının tirihi bakımından bunun da önemli bir yeri olduğunu ilerde göstermeğe çalışacağız .

Bu iki doğurucu unsur «Mummu», dan sonra Lahnu,, ile «Lahamu, yu, bu hayırhah ilâhları doğurdular .

Bu iki ilâhî varlıktan sonra belli olmayan bir devreden sonra baba «Apsu», ile ana «Tiyamat», dan ayrı ayrı yerlerde bulunan «Anşar, (Üst dünya-gök çevresi) «Kişar,, (Alt dünya=yer çevresi) meydana çıktı. İlâhların tekevvinü bunlarla başlar .

Sumer'lerin üç büyük mâbudu, üç yüce uknum, gök tanrısı «Anu,, hava tanrısı «Enlil,, ile ilk Okyanus (Apsu) tanrısı «Enki,, bunlardan doğmuştur. Bu üç ilâh güneşi, ayı ve yıldızları yarattılar. «Enki,, cihanın mukadderâtına hâkimdir. Yer yüzünde medeniyetin kurucusudur. İnsana kendi elleriyle şekil veren Mevlâ odur .

Bu yaradılışlardan sonra destanda bir başka macerâ geçmektedir. «Anşar» ile «Kişar, dan doğan ve yukarıda andığımız üç genc mâbud, yaramazlık, gürültü ve patırdı etmeğe başladılar. «Apsu, bu gürültüden rahatsız oldu, uyuyamadı. Bunların doğumuna yol açtığına pişman oldu. İlk oğlu «Mummu» nun düşünüşüne katılıp bunları yok etmeğe karar verdi. «Mummu, ile birlikde karısı «Tiyamat, a gidip fikirlerine katılması için kışkırttılar. «Tiyamat, önce kabul etmedi. «Apsu,, üstelâyınca o l a b

Dört sayfadan fazla çıkmak imkânlarını Amerikan gazetelerinin bile ellerinden çekip alan şu dört başı mâmur kâğıd buhranı içinde ne gariptir ki ta kenar mahalle bakkallarının isli puslu kırık dökük camekânlarına varıncaya kadar el uzatıp yer tutan azgın bir roman ordusunun korkunç istilâsı karşısındayız !

Bu, kapakları çeşit çeşit renklerle, kanlı bıçakların çıplak kadın vücutlarına dahşını gösteren resimlerle süslü öyle edebî, öyle içtimai ve öyle ahlâki bir roman ordusu ki, hangisinin kapağını açarsanız acınız karşınızda Hasanın kızını, Hüseyinin karısını kandıran bir kahraman belirecek, önünüze Ayşeden doğmuş bir kız, Fatmadan çıkmış bir oğlan dikilecektir. Sonra Ayşe çocuğunun gayrimeşru babasını, bağrına taş basıp Fatmanın picine bağışlayarak lekesiz aşkını isbat edecek ve Ahmed kirlettiği bir sürü şeref, çiğneyip geçtiği bir yığın mukaddesat içinde pıru pâk sıvrılıp yükselecektir ! . . .

Mevzuu ve ahlâk felsefesi bu çevrenin dışına çıkmayan, çıkmak lüzumunu hissetmeyen ve habire piyasaya sürülegelen bu çeşid roman ordusu genç gönülleri, taze kalbleri, körpe heyecanları sinsi ve kirli bir içle Kemiriyor . . . Kemiriyor . . . Kemiriyor . . .

Bu roman bizim midir ? Bu romancı bizden olabilir mi ?

MUZAFFER KORLU

yun eğdi. Genc mâbudlar, bu korkunc kararı duyunca pek çok korkdular. Fakat akıl ve hikmet sâhibi olan "Enki,, yok olmakdan kurtulmak için kendisindeki kutsî efsunlama kudreti ile "Apsu,, yu uyutmak çaresini buldu. "Mummu,, yu da yakalayıp başına bir yular geçirdi ve gö'ürüb hapsetdi. "Enki,, bu zaferden sonra "Apsu,, nun üzerinde bir köşk kurarak burada evlendi. Bundan sonra "Tiyamat,, kocasının öcünü almak için uzun boğuşmalara girer (34)

(34) Bak . : M. Şemseddin Gânaltay, aynı eser, 453. s. ve devamı.

Araştırmamızın buraya kadar olan kısmından anlayacağımız şudur ki "Trabzon,, adının bizce ilk ve en eski şekli "Tur-apsu,, veya "Tur abzu,, olmak gerekdir. Bu kelimelerde ilk ve son parçalara benzeyen veya onlarla ilgili bir çok yer ve şahıs adları vardır. Gelecek yazımızda bu biçim adların en göze çarpanlarını sıralamaya çalışacağız. "Trabzon,, veya "Trapezus,, adlarındaki en son parça olan "n,, "nd,, ve "s,, fonemlerini de sırasında belirtceğiz. Ayrıca ve kısaca, üzerin de durduğumuz adla bağdaşık tarihten de bahis açmağa uğraşacağız.

— Sürecek —

Evliya Çelebi naklediyor :

Trabuzan yerumuz
Ahça dutmaz elumuz
Hapsi baluk olmasa,
Nice olurti halumuz.

Hamsiye irticalen söylenmiş :

Bir köylü kadından derlenmiş

(Hamsinameden) :

Hamsiler kurban size
Evunuz var denize
Yakarlar çiraları
Düşerler peşunuze.
Atarlar size ağı
Çekerler sizi yüze
Cöldururlar kayığa
Satarlar sonra bize.
Keseruk başınızı,
Sereruk sizi köze.
Yedukçe gani gani
Dua ederuk size.

Bir elinle kuyruğu muhkemce tut

da sonra yut,

Hamsiyi ekletmenin de yolu var er-
kânı var .

Bilmeyen der ya cemeldir ya Trab-

zon Tanrısı

Hamsinin ol rütbe ziver itilâyi şanı
var .

Ziver efendiden

Satın alınırken :

Başına cem eyleyip çekmiş hesaba
âlemi

Allah Allah hamsinin bir mahşeru
mizanı var
Ziver efendiden

Hamsiyi İstanbullular da sever:

Hamsiyi zannetme İstanbullu ezcan
istemez,

Belki başka belde mahsulünde rüc-
han istemez.

Simten hamsiyi İstanbullu sırma
çevreye,

Vaz ederken kadrine bir başka
bürhan istemez.

Hocâ Hüsnü efendi »

Hülâsa hamsi, Trabzon ve Ka-
radeniz halkının gönlünde böylece
taht kurmuştur; onun yıkılmaz anı-
tı, orada dikilmiştir .

ABDULLAH GÜNEL

Trabzon Büyükleri

Süleyman Sudi Efendi

Yüksek muhasebeci ve değerli bir siyaset adamı idi. Devlete ait mali işlerin derinliklerine vakıf idi. Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce bilirdi. Siyasî memur olarak birkaç defa Avrupaya gönderilmişti. Son memuriyeti meclisi maliye azalığı idi. Telif etmiş olduğu eserlerin en meşhurlarından biri (Defteri Muktasıt) dır. Bu eser üç cilttir, eski zamanlardan 1893 tarihine kadar Osmanlı devletinin mali işlerinin menbaları ile cereyan sureti ve buna ait fennî ve tarihi malûmatı havi dir. Şimdiye kadar bu yolda bir esere daha raslanmamıştır. Mülga Vakıf gazetesinde tefrika olarak neşir olunan (Mebahisülmaliye fi devleti Osmaniye) ismindeki diğer kıymetli eseriyle (Usulü meskûkâti Osmaniye ve ecnebiye) adlı basılı bir eseri daha vardır. (Takvimidai

mi) adındaki eseri de hatırlatılmağa değer .

Merhum Süleyman Sudi efendi, Of kazasından, Kurs oğullarından dır. Galatada doğmuştur. 1897 de İstanbulda ölmüştür. Eyüpta Yavedut iskelesi yakınındaki mezarlığa gömülmüştür .

Naci bey (Alaybeyzade)

Muallim Nacinin edebi meslekinden, kuvvetli bir şair idi. Harbiye okulu sivil reislerinden idi. Bazı okullarda edebiyat okutmuştur. (Lisansani kitabet) adında bir mensur eseriyile (Neşide) adında şiir mecmuası vardır. 1922 İstanbulda ölmüş, (Merkez efendi) ye gömülmüştür .

Reşit Tarakcıoğlu

Gençlik duyguları

Borlu Âşık Aydın

Onu, daha ilk gördüğüm gün sazına iğilmiş başıyla bağı yanık bir âşık olduğunu anlamışım .

Dağınık, sık, siyah saçlarının nihayetlendiği esmer, geniş alnında kederin derin izleri saklı . . .

Kara, kalın saçlarının gölgelediği kestane rengi gözlerinin, içli bakışlarında yağmurlu bir sonbahar akşamını seyreder gibiyim.

Muntazam burnunun altında yeni terlemiş, kısa bıyığının gençlik ifadesiyle kederli ruhunun çökük, solgun yanaklarına işlediği taze çizgiler arasında ne kadar fark var .

Düşük omuzları ortasında zayıf boynunun taşıdığı çekik çeneli başını her zamankinden daha eğik, daha mütevazî buluyorum .

Hamsi Bayramı

Yazan : ABDULLAH GÜNEL

Eski kavimler çok lütfunu gör'dükleri tabiat vergilerine şükranlarını anlatmak için anıtlar, tapınaklar, ve bayramlar yaparlarmış. Trabzonda da döküntü ve izleri bugüne kadar kalmış bir hayli tapınak ve yapı kalıntıları vardır .

Hristiyanlıktan önce inanılan Tanrılardan hangisi adına, ne gibi anıtlar ve neler yapıldığını her ne kadar bilemiyorsak da bir takım şeylerin yapıldığını tahmin edebiliriz. Eski çağda Yunanistanda hal kın özüm ve şaraba gösterdiği bağlılık ve minnet; onların düşüncelerinde bir Tanrı yaratacak ve bir sürü Bakus tören ve oyunlarına yol verecek kadar ileri gitmişti. Geçmiş zamanlara şöyle bir göz atınca insan, Trabzonda da böyle hatıraların izlerini aramak' an kendini alamıyor. Ve diyor ki neden burada da eskiden bir hamsi mabedi veya bir anıtı yapıp dikilermiş? . . . Şu kıyılarda ve yamaçlarda tâ eskiden beri yaşamış insanların ilk ve en bol yiyecekleri hamsi olmamış mıydı? . . . Karadenizde belirli zamanlarda bir gümüş sel ve hattâ bir ırmak gibi akan bu essiz niymete bir şükran duygusu neden doğmamış? . . .

Hamsiye, her devirde lâyık olduğu önem ve ilgi, her halde gösterilmiştir. Bunun bir delili, bugün dahi kumsalları üzerine yığınlarla boşaltıldığı zaman, bütün şehir ve civar halkında görülen neşe, coşkunluk ve olağanüstü harekettir. Büyük, hamsi kayıkları sahile yanaşırken, daha içindeki kıymetli yük

boşaltılmadan, sanki bütün şehir üstüne sihirli bir hava, mest edici bir rayiha yayılıyormuş gibi sokaklarda, evlerde, mağazalarda, bahçe ve tarlalarda herkes kulak ve heyecan kesilir. Biraz sonra sokaklarda satıcıların Hamsi Hamsi . . . namları yükselmeğe başlar. Bu adın, bu sesin ne büyüğü, ne çekici bir kudreti var; en kısa bir zamanda köylere kadar gitmiş ve yayılmıştır.

Hiç kimsenin gözü, onu kilo ile ve diğer yiyecekler gibi kâğıt keseleri içinde almağa doymaz. Gazetnekeleri, sepetler, küfeler; harıl harıl doldurulur, hamalların ve atların sırtında evlere, köylere taşınır durur .

Hamsi kadar hiçbir şey, zengin de, ortahallide ve fakirde eşit sevgi ve neşe yaratamaz. Ve hiçbir yiyecek maddesi de onun kadar demokrat ve cömert değildir.

Mutfak konforuna hiç ihtiyaç göstermez. Kuyruğundan tutup da çıkmak alevinde pişirilip yeni ebidığı gibi, tavada kızartılması, tepside buğulandırılması, tuzlu suda haşlanması, mısır unu ekmeğine karıştırılıp pişirilmesi, biraz mısır unu bulamacı ile salçalanıp kızartılması, en lüks olarak da pilâva karıştırılması hem kolay ve hem de herkesin yapabileceği şeylerdir. Hamsinin çeşitlenen daha başka yemekleri de vardır. Fakat en revacda ve zengin fakir her aile ocağında pişirilen başlıca şekilleri bunlardır .

Hamsi, tek bir mevsim besini değildir; tuzlanıp küplere basılan hamsiler, ertesi yıla kadar bozul

madan saklanabilir. Bu gün bir gaz tenekesi 150 kuruşa alınan hamsinin kilosu yedi buçuk kuruşa geliyor demektir. Pek az masrafla pişirilip yenilebilen hamsi, başka besin maddelerinin kolay kolay sağlayamayacağı yüksek derecede kalori, ve çeşitli besinleri verdiği gibi, bugün en basit ve en önemsiz bir yiyecek maddesinin bile fiyatından kat kat ucuz olduğundan, tabiatın cidden tapılacak, eşsiz bir lütuf ve ihsanı sayılmağa layıktır.

Hamsi, yalnız insanlara en ucuz, en kuvvetli ve en sevilir bir besin olmakla kalmaz; zamanında, denizden karaya bir sel gibi aktığından o kadar bollaşır ki; insanların yemesile bitirilemez, kalır, çürümeğe ve kokmağa başlar. Fakat bu kadar horlanmasına meydan bırakılmayarak küfelerle, insan ve hayvan sırtlarında tarlalara tasınır. toprağa gömülüp gübre yapılır. Bu bol azotlu ve fosforlu döküntüler, toprağın besleme kudretini şasilacak derecede arttırır; mübarek hamsiden ekinler, ağaçlar, kuşlar kurtlar da böylelikle nasiplerini almış olurlar...

Hamsi, Karadeniz sahil halkının yalnız kanında, etinde yer tutmakla kalmamıştır; onun zevkinde, estetiğinde, hayalinde, gönlünde de geniş yer tutmuştur. Trabzon'un en yürekli şairleri onun adına en nefis şiirlerini yazmışlar; sazlar, onun için kıvrak nağmeler çıkarmışlar, halk dili de en içli türkü ve mani lerini onun için yaratıp vermiştir.

Milli kütüphanemize bir kıymet ve milli edebiyatımıza bir süs ekleyen koca bir Hamsiname, Hamsi şerefine yazılmıştır.

Hamsinameden birkaç parça :
Bilmem ki neden bu yerde açmaz
Bir baklava oklava i hamsi

Cennette de çünkü mâhazarmış
Zevk ehline baklavayı hamsi.
Çıkmış—dedi—hamsi dide rûşen
Var destine koy kınay i hamsi.

« Çıkışı zurna ile ilân edilirdi. »
Dağlardan alır cevap ı müjde
Öttü'ce şu zurnayı hamsi;
Zilzurna eder bu halkı sermest
Çaldıkca da darbukayı hamsi

Hamsi denizde :
Aksi mihrüma ile cem'iyeti elvanı
var
Hamsinin deryada gayet muhteşem
eyvani var
Ziver efendi

Sen ne zannettin a zurnam hamsii
canperveri
Borularla makdemi teşrifinin ilânı
var
Ziver efendi

Bir fakirin ger iki küp hamsisi
medfûn ise
Şüphesiz Karundan âlâ servetü sa.
mânı var

Hamsinin gümüş yaldızlı derisi
ne güzel tasvir edilmiştir :
Kisvei simini üzre kevkebi rahşanı
var.

Pul pul olmuş bûsei uşşakdan dâ.
mânı var.
İri ve makbul cins çatal kuyruk hakkında :
Gördünüz mü ey Trabzonlu bugün
kü hamsiyi,
Kim çatalkuyruk denir bir muhteşem unvanı var

Yine kasideden :
Sahilde alay alay dirahşan,
Bin şanlı livâ livâyı hamsi.
Her köylü livâ, livâyı hamsi,
Ardınca alay alay hamsi.

H. Z

gi bu istidadın bilgisizlikle olamayacağını düşünerek, kendi köyüne altı saat mesafede bulunan Sünür köyünde müderris «Haci Hoca» nın idare ettiği medreseye devam etmeğe başlıyor. O zamanki öğretim ve eğitim usuluna ve dinsel bir kaynaktan sürüp gelen geleneğe göre ilk defa «Yasin» suresini okurken hocasının bir tecvit yanlısını çıkarması üzerine onun büyük bir coşkunluk içinde olduğunu anlatan ve hocasına karşı bir nevi isyan mahiyetinde olan şiirini okuyor ki, sayın profesör Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu «Erzurum Şairleri» nde bu koşmayı şairin ilk şiiri olarak göstermektedir.

Halbuki şairin bundan evvel muhtelif vesilelerle iki şiiri daha olup b. n. lardan birisini rüyasında «Erenler» tarafından koluna takılan bileziğe hitaben söylemiş, diğeri de kendisine coşkunluk içinde bulunduğu halin sebebini soran köy hocasına söylemiştir ki, bundan hançisini evvel söylediği tesbit edileme rekle beraber, kalbinin ilk sünû hatı olduğu anlaşılan «Bilezik» koşmasının ilk şiiri olması kuvvetli ihtimal dahilindedir.

Celâli yoksul bir köy çocuğu olup, bu yoksulluk onu, bütün hayatının devamınca mezara kadar takip etmiştir. Onu tanıyanlar basit ve kısa bir portresini de çizebilirler.

Uzun bir boy kuru ve kumral çehresini çerçeveyeleyen dağınık saçlar, derbeder, dervişane bir kıyafetle köylerde dolaşır, söylediği koşmalarını, beraberinde gezen Mahmut isminde bir genç ezberliyerek güzel sesi ile halka okumuş.

Celâli, Erzincan, Ispir, Tercan gibi komşu il ve ilcelerinden başka

hiçbir yere seyahat etmemiştir. Bu hal onun şahsiyet ve şiirlerinin mahallileşerek «Muhiti edebiyat» mahsulü olmasında büyük bir âmil olmuştur.

Şairliği, muhtelif zaman ve mekânlarda yazdığı koşmalarıyla Celâli'yi lirik tahassüsler terennüm eden içli bir şair olarak göremiyoruz. Ta eski çağlarındanberi muhtelif tarikat pirleri tarafından getirilerek Anadolu halkının maneviyatında birleşen ve gittikçe dinsel bir gelenek halini alan maneviyatın verdiği heyecanlarla şiirler yazan Celâli, bu yolda da bariz bir karakter göstermemiştir. O, daha ziyade ictimai ve aktüel hadiselerin bazı taraflarını alarak dinsel bir kaynaktan gelen tahassüs ve görüşlerle şiirler yazmıştır.

Şiirleri : Celâli, küçük yaşta şiir söylemeğe başlamıştır. Halk arasında dolaşan söylentilere göre, küçük sığırtmaç Ahmet bir dağ başında uyurken rüyasında «Erenler» koluna bir bilezik takmışlar uyandığı zaman kendisinde tuhaf bir coşkunluk hissederek Küçük Ahmet «Manevi bileziğe» hitaben bir şiir söylüyor ki şairin ilk şiiri bu olsa gerek.

Bilezik

Ben bu gece rüyalara dalmışım
Erenler şahından dersim almışım
Dağ başında bir bilezik bulmuşum
Göz yaşıla silem seni bilezik
Bir zerren vermem Arabistana
Bir zerren vermem çöl Gürcistana
Bir zerren dahi Firengistana
Ahır seni söyletirem bilezik.
Ustaya vermem ki telin gayirsün
Altından üstünden çiçekler dürsün
İnciden mercandan seni doyursun
En son seni söyletirem bilezik.

— devam edecek —

Trabzon Valileri

Yazan : Nesib Yağmurdereli

— Geçen sayıdan devam —
O zamanlar bütün kaçakçılığı ile şöhreti dillerde dolaşan birisi Kadri beye bir gün haber gönderir:

— Beni takip ettirmekten vaz geçsin, ben istersem onun gözü önünde bütün kaçakçılığı yaparım. O farkına bile varmaz!

Bu haberden bir kaç gün sonra Kadri bey Bakıoğlu kahvesinin önünde otururken önünden bir cenaze alayı geçer. Cenazeye hürmeten Kadri bey de halkla beraber ayağa kalkar ve alay bütün kalabalığı ile önlerinden geçip gider. Ertesi gün o meşhur kaçakçıdan Kadri beye şu haber gelir:

— Dün önünüzden geçen tabut da ölü yoktu. Sizin bile hürmetle ayağa kalktığınız o tabut kaçak tütünle dolu idi.

Kadri bey tahkikat yapar, tahkikatın böyle olduğunu anlayınca fevkalâde kızar ve daha şiddetle mücadeleye koyulur.

Kadri beyin bütün kaçakçılığıyla yaptığı mücadeleye dair elde edilen iki vesikayı aşağıya alıyoruz. (1)

Birinci vesika Akçaabat kaymakamının bir tahrirâtı olup bütün kaçakçıları hakkında kaza dahilinde alınan tedbirleri vilayete bildirmektedir.

İkinci vesika ise Kadri beyin bu tahrirâtın arkasına kendi el ya-

zısıyla yazdığı emirlerdir.

Vesika : 1
Akçaabat kazası
Adet 315

Huzuru samii cenabı vilâyetpenahiye

Utufetlü efendim hazretleri

Sera ve Ayagorgor dereleri a'halisinin kaçakçılığa olan inhimaklarından ve icra edilmiş olan tenbihat ve nasayihе karşı da işbu fiilleri ileruya gittiğinden naşı bu köylerde husule gelen tütünlere muamele edilmemesi teferruatını âmir şerefpirayı tazim ve ibcal olan 5 teşrinievvel 315 tarihli iradenamei âlii hazreti vilâyetpenahileri eşraf ve tüccar ve kura muhtarları hazır bulundurulduğu halde meclisi idarei kazada kıraat olunarak diyecekleri sual olundukda mebhüs köylerin ileru gelirleriyle kaçakçılıkta nam almış olanlarının celbile önümüzdeki perşembe günü umumî bir meclis edilerek cereyan edecek müzakere neticesinin arzedileceği cevabı verilmiş olduğu maruzdur olbapda ve her halde emrû ferman hazreti menlehülemrindir.

12 Cemaziyelahir 317 ve 5

Teşrinievvel 315

Akçaabat kaymakamı N. İbrahim Edhem

Vesika : 2

Bu kaçakçıların ahvali garibesini biraz daha izah edeyim: Bu rayaya geldiğim sekiz sene müddet zarfında bu adamlara karşı ittihaz

Genç Kalemler

Can evinden

Gönüllerde coştı neşe
Bahar koşup geldi diye
Kış bahara son olarak
Verdi beyaz bir hediye

Baharla kış yarıştılar
Yaman cenge tutuştular
Çiçeklere renk olarak
Pazarlığa çıktılar

Belki dağda şimdi çiğdem
Beyaz gömlek giydi birden
Menekşeler top olarak
Vurdu kışı can evinden

Y. Yanbeğ

İçeri basık, kıllı, geniş göğsünü gösteren yakası açık yamalı beyaz gömleğinin üstünde dikiş yerleri ağarmış, soluk, lacivert ceket; dizleri yıpranmış hâkkilot pantolonu; tabanı eski ayakkablarından daha yeni idi.

İşte onu Trabzonun Kavakmeydanı semtinde Mahmut Ağanın kahvesine oturmuş bu durumda buldum. Gözleri bir noktaya dalmış düşünüyordu. Ayak seslerimden geldiğimi farkederek yüzüme baktı. Selâmlaştık... Bir dost samimiyeti ile yanına yaklaşarak şunları sordum:

— Nerelisin?

— Niğde vilâyetinin Bor kazasından.

— Adın ne?

— Âşık Aydın.

Bir müddet konuşup dertleştikten sonra neden bu genç yaşta gurbete çıktığını sorduğum zaman cevap vermemişti. Bu susuşun sebebi ni içi ıslak gözlerinden okuyordum. Sonra divara dayalı sazını kucığına alarak dudaklarından şu mısralar döküldü:

Hazırım

Bu vatanın yolunda,
Can vermeğe hazırım!
Şanlı bayrak uğrunda
Kan vermeğe hazırım!

Yurduma yan bakanın
Gözlerini oyarım!
Çizme sokmak isteyen
O, dizleri kırarım!.

Fenallığı yapmayı,
Düşünen harabolur.
Yan gözle bakanların,
Sonları turabolur.

Nail Akay

"Aslısız Keremim bu boğrum vandı
Sansız cileğe bu can dayandı
Görül gurbet elde b'kti. usandı
G'ldesme yararı bırak kardışım."

Nemli gözlerinden iki damla yaşın sararan yanakları üzerinde yuvarlandığını gördüm. O zaman anladım ki, dışı kadar içi de harap olan bu âşık, gönlünün tek teselli-sini sazının tellerinde buluyordu.

Elinin tersiyle gözlerini sildikten sonra yine devam ediyor:

"—Derdini söylesin sazın tellere
Bir güzel yüzünden düştüm dillere
Daha dönecek oldum bizim illere
Şimdi sıra bana ırak vardiğim."

Ne yanık bir ses, ne hazine inle-yiştii bu! Daha bir şey sormağa lüzum görmedim, ruhumu saran bu içli bestenin tazeliği ile yanından ayrılırken ancak şunları diyebildim:

— Bugünün canlı hatırasını hayalimde yaşarken, seni, delik yerlerinden alev fışkıran bu eski, saç sobanın dumanlarıyla kararmış bir mahalle kahvesinin ıslı duvarları arasında değil, sevgi dolu kalbimin en kutsal yerinde bulacağım!..

Halil İbrahim Karadeniz

Bayburtlu Celâli

Her hangi bir lisan mahsulünü veya edebî hadiseyi ilmi bir tartışma-
dan geçirmek ve hakkında kesin bir hüküm vermek için, ortaya atılan lisan
mahsulünün ve edebî hadisenin sözlü veya yazılı bir şekilde bize kadar
intikal etmesi icabeder .

Zaten halk edebiyatımıza ait tarihsel bilgi ve metin mahsullerinin bir
kısmı «Şifahi edebiyat» çerçevesi içinde incelenmek zorundadır . Bunun
sebebi de: ta eski çağlardanberi halk edebiyatına ve onun çok içli duygu-
larına, lâyük olduğu önem verilmesi, çok defa, aydın sanat olarak tanılan
«Medrese mensualarının» ondan nefret etmesidir. İşte yüzyıllardanberi Türk
halkının ve Türk köylüsünün lirik tahassüs ve heyecanlarının bir ifadesi
olan bu gayet içli ve duygulu şiir dünyası, aydın zümre tarafından bir ilgi
görmediği gibi, okur yazar olmayan halk tabakaları arasında da bu bedii
ilgilerin bir kısmı, yazılı bir hale gelmeden şifahi bir halde kalmağa mah-
kûm olmuşlardır .

Burada hayat ve şiirlerini inceleme konusu olarak aldığımız «Bayburtlu
Celâli» ye ait yazılı pek az malûmat bazı mecmua ve broşürlerde bulun-
makla beraber, şairlerin hayatını daha etraflı bir incelemeden geçirmek
için, mevcut yazılı bilgilerle şifahi halk bilgi ve söylentileri birbirine bağ-
layarak hakikata uygun hükümler çıkarmak zorundayız. Şairlerimizin ha-
yatı ve şiirleri hakkındaki söylentilerin gerçeğe uygun olanlarının meyda-
na çıkarılması için: şairin doğduğu ve yaşadığı ç e v e n d e onun-
la hem çağ bulunan şahıslar arasında dolaşan söylentileri, bu sözlerle il-
gili tarihsel ve bireysel olaylarla karşılaştırılarak oldukça doğru hükümler
çıkartılmağa çalışıldı .

Celâli: Gümüşhanenin Bayburt
ilcesine bağlı Tahsini köyündendir,
Ayvaz adında fakir bir çiftçinin oğ-
lu olan Celâlinin asıl adı Ahmet
olup, «Celâli» asıl adını şiir yazma-
ğa başladıktan sonra kullanmıştır.
Bu içli köy çocuğu (Ünlü çoban)
nın doğum tarihi kesin olarak bi-
linmiyor. şairi yakından tanıyanla-
rın ifadesine göre Celâli 1915 yılı
temmuz ayı içinde kısa bir hasta-
lıktan sonra hayata gözlerini kapa-
mıştır. Öldüğü zaman 65-70 ya-
şları arasında imiş. Şu halde Celâli-
nin hayatı (1845-1915) veya (1850-
1915) yılları arasında rakkamlaya
biliriz .

Celâli, çok sevdiği Mahmut is-
mindeki bir genci askerlikten afet-
tirmek için, İkinci meşrutiyetin ilâ-
nı yıllarında, Erzincan ordu müşiri
Zeki paşanın karısına hitaben yaz-
mış olduğu bir methiye ve istirham-
namede bu hükmümüzü kuvvetlen-
direcek vesikalardandır. (1)

Celâli. Öğretim ve eğitimini za-
manının bir bilgi ocağı olan (Med-
rese) den aldığını koşmalarında kul-
landığı kelime ve üslup çeşidinden
anladığımız gibi yaşadığı köy halkı
arasında dolaşan söylentilerde bu
inancı kuvvetlendirecek durumdur .

Celâli, tabiatın kendisine verdi-

edilmedik birşey kalmadı. Her, ne
yapılmak lâzım ise yapıldı. Tenbih
edildi, tekdir edildi. Bazıları müd-
detlerle hapsedildi. Bir takımı sü-
rüldü. Bir takımı kaçakçılığa gider-
ken tütünleri, silâhları zaptolundu.
Bir takımının hayvanları itlâf o-
lundu. Hattâ bir takımı da diğerle-
rine ibret olmak üzere vurdurulup
itlâf edildi. Bir takımı tütün ziraa-
tinden men edildi. Bir takımının ha-
neleri zaptiyelere, askerlere konak
edildi. Bir takımı yekdiğerine mü-
teselsilen kefil edildi. Bunların hiç
birisinden zerre kadar faide olmadı.

Şu yazılan şeyler bunlar hak-
kında yapılan muamelelerin onda
biridir. Bunlardan başka daha bir
çok şeyler yapıldı. Yine asla tesiri
görülmedi .

Zannedersem bundan sonra da
yapacak birşey kalmadı. Bir yap-
cak var ise o da dün yazılan tahri-
ratta beyan olunduğu gibi ya umu-
mî birden çoluk çocuk hapslere
bırakılmak ve yahut olduğu gibi
hepsi de başka kazalara naklihaneye
edilmektir. Bu iki suretin icrası da
hal ve maslahata ve belki madele-
te muvafık değildir. Anın için mev-
zuubahs olan köylerin tütün mah-
sulünü bütün serbest bırakmak ve
reji idaresinden bir okkasını bile
aldırmamak tedbirlerinden başka
yapacak bir şey yoktur. Bu karar
ve bunu sekiz senelik tecrübesi ü-
zerine katiyyen vermiş olduğum
bir karardır. Bunun bozulması
mümkün değildir.

Eğer Akçaabat hükûmeti ka-
çakçıların birçok plânlarını, düzen-
lerini üşenmeyip dinlemeye haveş
ediyorsa istediği kadar dinlesin, bir
çok beyhude müzakereler etsin.
Lâkin vilâyet bundan sonra boş söz

dinliyemez. Kararını kati olarak
vermiştir. Andan dönmez. Verilen
kararı tekrar yazayım da sonra biz
orasını anlamadık demesinler. İşte
karar budur :

Akçaabadın Sera ve Ayagorgor
deresinde bulunan bütün köylerin
tütün mahsulü bu günden itibaren
serbesttir. Eshabı bu tütünleri ne-
reye isterlerse nakledip satabilirler.
Fakat reji idaresine satamazlar.
Yerli tüccara satamazlar, vilâyet
dahilinde bulunan kazalarda, köy-
lerde ahaliye satamazlar, eğer bu-
nu yapmağa cesaret eden olursa
Allah hakkı için pek fena muame-
le görecektir ve canı yanacaktır.

Buraları kendilerine etrafiyle
anlatılsın. İnşallah önümüzdeki zi-
raat zamanı geldiğinde dahi anlar-
la tekrar konuşacağız. Vilâyetin bu
kararına karşı ellerinden ne gelir-
se onu yapmakta dahi serbesttirler.
Şikâyet etsinler, hükûmete karşı
gelsinler, ne isterseler yapsınlar
vesselâm .

6 Teşrinievvel 315
Valii vilâyet
Kadri

Kadri bey kudretli bir idareci
olmakla beraber münşi ve nükte-
dandı. Kocamanzade Müderris Ho-
ca Mehmet efendinin vefatına :

Kocamanzade efendi kim idi
İlmi fazliyle yegâne geçti

Matlaiyle başlayan bir kitabe
yazmıştır. Bu mezar taşı şimdi asri
mezarlıktadır .

Vilâyete verilen istidallara ga-
yet nükteli ve zarif derkenarlar ya-
pardı. Kocasından nafakasını ala-
mıyan Oflu bir kadın, bir gün vi-
lâyete bir istida vermişti. Kadri
bey istidaya şöyle bir derkenar ya-

zarak o zaman Jandarma kumandanı olan Çürüksulu Süleyman paşaya havale etmişti :

«Sahibi istida kadının bahçesi vakıf değildir. Her istediği zaman bahçesini ekip biçen heriften nafa kasını al, kadına ver. Şayet vermezse adama şekerli kahve ikram et ve neticeyi bildir. (2)

Bir gün Kadri bey, sırtına bir çuval kömür yüklenmiş, perişan kıyafetli bir köylüye rastgehir. Yanına çağırarak sorar :

— Baba, bu kömürden bari bir şeyler kazanabiliyor musun, geçimini temin edebiliyor musun?

Köylü zaten içi yanmış bir adamdı. Derdini dökcek birisini arıyordu :

— Ah, halimi sorma, efendi, der. Kadri bey isminde bir eşekoğulu eşeği buraya vali diye göndermişler, herif bütün kaçakçılara aman vermiyor. Biz de şimdi böyle on okka kömür satıp beş on para kazanmağa uğraşıyoruz .

Köylü sözlerine devam ederek valinin anasına, babasına daha bir hayli sövüp saymış. Bunun üzerine Kadri bey köylüye :

— Beni dinle, der, ben Kadri beyi tanırım. Hakikaten o sövülmeğe lâyık bir adamdır. Fakat annesi, babası gayet iyi insanlardı. Onun için fena söylemeni doğru bulmuyorum. Ve sonra köylünün eline bir altın lira bırakarak oradan ayrılır. Bu garip tavırlı adam köylünün tuhafına gider. Oradaki dükkâncılardan sorup bunun vali Kadri bey olduğunu öğrenince sırtındaki kömürü hemen oraya bırakarak köyüne doğru koşmağa başlar. Sonradan Kadri bey bu adamı buldurur, ve ona her ay bir altın

lira maaş tahsis eder .

Yeni Zühdü isimli bir âşar memurunu sarhoşluğu yüzünden işinden çıkarırlar. Yeni Zühdü kalendermeşrep, yarı meczup bir adam. İşsiz gücsüz, fakir ve perişan bir halde bir hayli dolaşıp durduktan sonra bir istida pulu alarak avucuna yapıştırır ve Kadri beyin huzuruna çıkar. Kendini takdim ettikten sonra avucunu açarak bir istida okuyor gibi derdini anlatmağa başlar. Sonra ismini ve eski işini de okuduktan sonra valinin emirlerine intizar eder.

Kadri bey Yeni Zühdü'nün ifadesine kudretine hayran olur :

— Yeni Zühdü, dön arkanı! . emrini verir .

Yeni Zühdü sırtını valiye dönmünce Kadri bey bir tebeşir alarak Yeni Zühdü'nün arkasına şöyle yazar :

«Defterdarlığa, Yeni Zühdü'yü derhal eski işine koyunuz! .»

Yeni Zühdü defterdarın huzurunda da avucunu açıp ezberden istidasını okuyunca defterdar kızar:

— Benimle alay mı ediyorsun, haydi defol karşımdan... Deyince Yeni Zühdü hemen arkasını döner, defterdar, Kadri beyin bu tuhaf derkenarını ve imzasını görünce şaşırır, korkar ve Yeni Zühdü'yü eski işine iade eder .

Kadri beyin daha buna benzer pek çok menkıbeleri, fıkraları vardır. Biz, onun şahsiyetini az çok tebarüz ettirir diye bunlardan yalnız üçünü nakletmiş bulunuyoruz .

Kadri bey, her akşam hükümet konağından çıkar, palto omuzlarını da yürüye yürüye, o vakit meydan

polis karakol binası olan şimdiki Cumhuriyet bakkaliyesinin karşısındaki kahveye gelip otururdu. Suvari Halim çavuş daima arkasında yürürdü .

Kadri bey, 1903 yılında, Trabzonda sekteikalpden öldü. Emsali ne az tesadüf edilen mutantan bir cenaze merasimi tertip edildi. Şimdiki Atapark'ın bulunduğu İmaret mezarlığına defnedildi. Abdülhamit tarafından bir türbe yaptırılmıştı. Mezarlık park haline gelirken bu türbe de ortadan kaldırıldı.

Kadri beyin babası Medinede Şeyhülharemeyndi, orada ölmüştür.

Trabzon valilerine ait bu kısa notları bitirirken, meşrutiyetten sonra Trabzonda valilik yapmış olan üç değerli şahsın ismini kaydetmeden geçemedim .

1911 de Trabzon valiliğine tayin edilen, edebiyatımızın heyecanlı ve azametli nasiri Süleyman Nazif 1912 de Mehmet Ali Ayni ve 1913 de Samih Rifat .

Birbiri arkasına ve birer yıl müddetle Trabzon valiliğini yapan bu üç değerli şahsiyetin ilim ve edebiyat tarihimizdeki yerleri büyüktür .

Samih Rifat bir yıldan bile az valiliği zamanında Trabzon ve mülahakatında yirmiden fazla ilkmektep ve Rüşdiye mektebi yaptırmıştı.

Trabzonun bu günkü yolcu iskelesi ve merdivenli cadde, meydan parkı ve etrafındaki geniş kaldırım onun eseridir. Samih Rifat Trabzonda nümune hastahanesi ve Erkek Muallim mektebi yaptırmak için de Tekfur çayırında arsalar satın almıştı. İnşaata başlanacağı sırada Cihan harbi başladı ve memleket Samih Rifat'ın eliyle ka-

AZAP

Her sabah kalkınca içimden gelen
Bir kesin ihtarla yıkanır yüzüm.
Her akşam yatınca kalbimi delen,
Ateşin bir mil'le kapanır gözüm.

Her sabah kalkınca (doğruluk) için,
Çırpınan kalbimi susturamazdım.
Her akşam yatınca bilmem ki niçin?
Evimde rahatça oturamazdım.

Her taraf kararıp sesler dinince,
Çektiğim azapla içim burkular..
Karanlık gölgeler ruha sinince,
Derinden bir çığlık yükselip durur :

— Neden vicdansızsın?. Hem de alçaksın! .

Alnında hakikat şimşegi çaksın.
Şu kahpe hayata boyun eğdikçe,
Bağrını korlaşan ateşler yaksın.

Nurettin Özdemir

vuşacağı bu iki değerli müess'seden
bu suretle mahrum kaldı .

Nesib Yağmurdereli

(1) Bu iki vesika Vilayet idare Heyeti başkâtibi Osman Bağdatlı tarafından lütfedilmiştir .

(2) Yakalanan suçlulara Kadri bey iltifat ederek sorardı: (kahveniz sademi olsun şekerlimi?) kahve tabiri dayak yemek mânasına gelirdi. Şekerli kahve istiyen suçlu daha çok sade istiyen daha az dayak yerdı .

Tavuklarınızın iyilerini seçin ve daima bunları yetiştirin

Yazan : Kâzım Bulutay

Tavukları fazla yumurtlatmak için bir çok çareler vardır. Bunlar-
dan biri, tavuğun iyisini yetiştir-
mektir. Memleketimizde birbirine
benzemeyen türlü türlü tavuklar
vardır. Bunların çoğu bakımsızlık
yüzünden kötüleşmiştir, az verimli-
dir. Fakat aralarında fazla yumurt-
layanlar vardır. Onları elde tutmak
damızlık olarak ayırmak lâzımdır.
Memleketin havasına alışkın olduk-
ları ve az kanaat ettikleri için böy-
leleri çok makbuldür.

Son zamanlarda bayağı tavuk-
lara da rağbet artmıştır. Bunlar a-
rasında beyaz Legorn cinslerine
fazlaca raslanmaktadır. Genç iken
yumurtasından ve yaşlanınca etin-
den istifade edilen parlak kırmızı
Rodayland cinsleri de az değildir.

Dünyanın bildiği bu yüksek ve-
rimli tavuklar memleketimizin bir
çok yerlerinde denenmiş ve tutul-
muşlardır, kolay yetişirler.

Yerli ve yabancı, ne olursa ol-
sun, yetiştirilecek tavuk memleke-
tin havasına, toprağına, yemlerine
alışmış olmalıdır. Yemlerini kendi-
leri dolaşıp bulabilmeli ve hasta-
lıklara karşı dayanıklı olmalıdır.
Bununla beraber, tavukların fazla
ve devamlı yumurtlayabilmeleri için
iyi bakılmaları şarttır. Şu var ki,
cins olmayan tavuk ne kadar iyi
bakılsa bile nafiledir, fazla yumurt-

lamaz. Yumurtlama kabiliyeti tavu-
ğun kanında, aslında olmalıdır. Bu
sebepten, tavukların cins olması
faydalıdır.

Yaz kış yumurtlayan kış ayla-
rında erken yumurtlamağa başla-
yan tavuk değerlidir. Bu gibilere
cins derler. Bunlar az zamanda çok
yumurta verirler, fazla yararlı olur-
lar. Tavukları bu hale getirmek ye-
ancak böylelerini yetiştirmek lâzım-
dır. O da zor bir iş değildir.

Uğraşmak ister. Daima göz ku-
lak olmalı, az kuluçka olan, az ara-
lıkla yumurtlayan tavuklara nişan
koymalı, bu gibileri ayrı beslemeli-
dir. Öyle ki, kuluçkanın altına ko-
nulan tavuk, bunlara yumurtası ve
türetilecek olan da bunların çocuk-
ları olmalıdır.

Ancak denenmiş fazla yumurt-
ladığı anlaşılmış olan cins tavukla-
rı ve bunların çocuklarını iyi bak-
mak işi peşini bırakmamak lâzım-
dır. Yoksa, sürünün kanı zamanla
yine bozulur.

Buna meydan vermemek için
seçilenleri de gözden kaçırmamalıdır.

Esasen tavuk ne kadar cins ol-
sa bile iki ve nihayet üç sene iyi
yumurtlar, ondan sonra kart sayı-
lır. Kartlaşan, yumurtlamadan dü-
şen, her ne sebeple olursa olsun az
yumurtlayan tavukları elden çıkar-
malı, sürüden uzaklaştırmalıdır.

Elde kalacak olanların hepsi
fazla yumurtlayan tavuklar olmalı-
dır. Buna fazla ehemmiyet verilmek
gerektir.

Ağaçlardan fazla meyva almanın çaresi

Meyva ağaçlarından bol mahsül
alabilmek için başvurulacak tedbir-
ler çoktur. Bunları zamanı geldikçe
sayıp dökeceğiz. Bu günlük söyli-
yeceğimiz bunlardan yalnız biridir.
Ve belki en garibinize gidecek ola-
nıdır.

Bilir misiniz bu nedir? Arı bes-
lemek.

Arı beslemenin ağaca bol mah-
sul verdirmekle ilişkisi ne olabilir,
deyip gülmeyin. Çünkü bu gülüne-
cek değil, gözönünde tutulacak bir
meseledir.

Bilen de var bilmeyen de... O-
nun için anlatmağa mecburum :
Ağaçların çiçeklerinde erkeklik ve
dişilik vardır. Bunlar birbirlerine
kavuşacaktır ki meyva hasıl olsun.
Zamanı gelince erkek çiçeklerin to-
zadığını, etrafa sarı tozlar saldı-
ğını dikkat edenler bilirler. Bu tozlar
yani bu tohumlar diş çiçeklerin
üstüne konarlar, onları aşılarlar.
Bu iş, zamanında ve eksiksiz olur-
sa çiçekler mahsül bağlar, meyva
olur.

Bundan şu anlaşılır ki, ağaçla-
rın mahsül bağlayabilmeleri için
bu tozların diş çiçekler üzerine
gelip konmaları gereklidir. Bu da
her zaman kolaylıkla olmayabilir.
Bu yüzden bazı seneler ağaçlar
meyva vermez olurlar.

Buna meydan vermemek için
biricik çare bahçelerde veya o ci-
varda arı beslemektir. Çünkü arı-
lar çiçeklere konarlar. Bu sırada

ağızlarına, ayaklarına, kanatlarına,
başlarına, sözün kısası her tarafla-
rına çiçek tozu yapışır. Böylelikle
ağaçtan ağaca, çiçekten çiçeğe uçu-
şurlar, vücutlarına yapışan bu toz-
ları diş çiçeklere götürürler, onları
aşılarlar.

İşte bu sebepten arılar çok ya-
rarlıdır. Üstelik bal yaparlar ve
böylelikle de faydalı olurlar. Tecrü-
beli, yaşlı çiftçilerimiz iyi bilirler ki
içinde arı kovanı bulunan bahçe-
lerde ağaçlardan alınan meyve hem
bol, hem de güzel ve iri olur.

Arı olmayan bahçelerden alınan
mahsul bereketli değildir. Üstelik
meyveler ufak ve biçimsiz, iyi aşı-
lanmamış oldukları için içlerinde
boş çekirdekler vardır.

Hem bal almak, hem de ağaç-
larınızdan bol meyve almak için
arı besleyiniz. Arılar çiftçilerin bü-
yük yardımcılarıdır.

Kıraç yerlerin toprağını kuvvetlendirmek için

Memleketimizde bazı tarlalar
vardır ki her sene ekilirler, fakat
fazla mahsül vermezler. Bazı yer-
lerde vardır ki, ekime elverişli ol-
madıkları için boş bırakılırlar, zira-
at edilmezler.

Kıraç diye tanılan bu gibi zaif
yerleri verimli hale getirmek, bu
topraklardan da faydalanmak ge-
reker. Bizim için, bir karış toprağın
bile yüksek değeri vardır. Çünkü
arazimiz geniş değildir. Topu topu
na üç beş dekarlık olan toprak
varlığımızı iyi ve tertipli kullanmak
zorundayız. Değil tarlalarımızı boş
bırakmak, onlardan senede en az-
dan, iki mahsül almak ihtiyacında-
yız.

Bu ihtiyaç karşısında yapacağı-

mız şey, elde bulunan her toprağı işlemek, işler bir hale getirmek olmalıdır. Zaif, kıraç toprakları boş bırakmamalıyız, onlardan da istifade etmeliyiz. Bu gibi yerlere yonca ekmeliyiz. Çünkü yonca toprağın kuvvetini artırır, kıvamını iyileştirir.

Mavi çiçek açan yoncayı tanımayan yoktur. İşte bu topraklara onu ekiniz .

Ama diyeceksiniz ki yonca iyi, derin sulanır topraklara ekilir. Gerçi böyledir. Bu gibi iyi yerlerde yonca senede birkaç defa biçime gelir, fazla ot verir. Böyle olmakla beraber bu demek değildir ki yonca kıraç yerlerde olmaz. Oralarda da yetişir. Şu fark ile ki kıraçlar da sulu yerlerdeki kadar bol ot vermez. Senede bir defa biçilir, ikinci biçim tohuma bırakılır .

Boş bırakılan tarlada gerçi ot bitmez değildir, havalar iyi giderse bu tarlalarda çeşitli otlar yetişebilir. Fakat elde edilen bu otlar yonca otu kadar kuvvetli değildir. Havalar kurak gitse bile yoncadan fazla ot almak mümkündür. Halbuki kendi kendine yetişen diğer çeşitli otlardan hiç alınmayabilir. Üstelik, bu gibi kendi biten kır otları tarlayı yordduğu halde yonca, yetiştiği toprağı iyileştirir, kuvvetlendirir, çünkü: yoncanın kökü derinlere kadar işler, toprağı gevşetir, derinliklerden çekip aldığı kuvveti yuvarı çıkarır, toprağın üst kesimini çiftçinin işine yarar bir hale getirir ve zenginleştirir. Tarlaya bir defa tohumu attıktan sonra artık bir daha tohum atılmaz, yonca büyüyüp biçildikçe dibinden tekrar sürer,

böylece uzun seneler yaşar. Tohum masrafı ekme ve toprağı hazırlama emekleri yoktur. Bu da yoncadan yana büyük bir kolaylıktır. Sulu yerlerde 15-20 senede bir yoncalık bozulur. Toprak yeniden sürülür, tohum atılır. Kıraç yerlerde ise, ancak dört beş sene otu ve tohumu alınır, ondan sonra yoncalık bozulur, arkasından ekir ekilir. Bozulduktan sonra yoncanın toprakta kalan kökleri çürür, iyi ve kuvvetli bir afkın olur .

İşte bu sebeplerden dolayı yonca faydalı bir nebattır. Zaten burun en yararlı bir yem otu olduğu da ötedenberi bilinen bir hakikattir. Yalnız şu kadarını hatırlatalım ki, bir kuru yonca onbeş kilo saman yerini tutar. Kuru yonca en iyi ve en kuvvetli bir kış yemidir. Öyle ki, hayvanların bir çoğu için bunun yerini tutacak başka bir yem yoktur bile .

Bu değerli otun faydaları yazmakla tükenmez, o kadar çoktur. Sözün kısası : Yoncaya lâyık olduğu kadar ehemmiyeti vermeliyiz, onu ihmal etmemeliyiz. Çünkü yonca çiftçinin yardımcısıdır. Tohumu tarlaya, memleketimizde, güzün olduğu gibi ilkbaharda da atabiliriz. Fakat her iki mevsimde de ne kadar erken ekilirse o kadar iyidir. Dekâr başına taze tohumdan üç dört kilo yeter. Yoncanın tohumu da iyi para eder. Kıraçlarda ikinci biçimi yapmayıp tohuma bırakmak, tohum alıp satmak daha faydalı olabilir .

Kâzım Bulutay

Halkevi Haberleri

Yabancı dil kursları :

Evimizde açılmış olan İngilizce, Fransızca, Almanca lisan kursları devam etmektedir .

Temsil işleri

Evimiz temsil salonunda 4 5 Şubat 945 geceleri temsil kolumuz tarafından (Tırtıllar) müzikli komedisi verilmiş iki gece devam eden temsili 1200 yurttaş seyretmiştir .

Yine temsil kolumuz tarafından 16 2-945 tarihinde salonumuzda (BOBSİTİLLER) komedisi temsil edilmiş iki gece devam eden bu piyesi de 1600 yurttaş seyretmiştir .

Köycülük komitesinde seçim

Köycülük şubesi umumî heyeti toplanarak komitede boşalan iki üye seçimini yapmışlardır .

Sosyal yardım çalışmaları

15 2 945 tarihinde açılan muayene hanemizde Trabzonda mevcut hamiyetli doktorlarımız meccanen muayenelerine devam etmektedir .

Bu muayenelerde reçetelerini yaptıramıyan yoksul vatandaşların ilâçları evimiz tarafından verilmiştir .

Memlekette fazla görülmekte olan uyuz hastalığı için evimizde yapılan uyuz ilâcı kövlü ve şehirli voksul vatandaşlara dağılmış ve dağılmaktadır.

Işık ve vakacaktan mahrum yoksul okul öğrencileri salonumuzda her akşam derslerine çalışmaya devam etmektedirler .

Halkevlerinin açılma töreni

Halkevlerinin 13 üncü açılış yıldönümü gününe tesadüf eden 25 Şubat 945 pazar günü yeniden açılacak olan ilimizdeki halkodaları açılış merasimine evimiz bandosu iştirak etmiştir .

Merkez Halkevinde de saat 15 de Ankarada Başbakanımız Şükrü Saracoğlu tarafından bu münasebetle verilen söylev radyo ile dinlendikten sonra Halkevi başkanı Mustafa Reşit Tarakcioğlu tarafından geçen yıllara ait faaliyetle gelecek yıl içinde yapılması programa girmiş işler hakkındaki izahat verilmiş ve umumî heyet tarafından kabul edilmiştir. Bundan sonra kürsüye sıra ile Türkân, Erol Altıok, Ayşe Ellez, Ziya Halkevlerinin gayesini belirten şiirleri okuduktan sonra Kemençeci Hüseyin Dilâver'in bugün için yazdığı ve bestelediği Halkevleri destanını çaldıktan sonra günüz toplantısına son verildi .

25 Şubat akşamı ayrıca evimiz temsil salonunda bir müsamere tertip edilmiştir . Müsamerede :

A — Orkestra tarafından Ali Paşa opereti

B — Vals (Bando tarafından)

- C — Halk türküleri (güzel sanatlar tarafından)
D — Çardaş
E — Mahcuplar (Komedi) si muvaffakiyetle sahneye konmuş ve müsamereye son verilmiştir .

Halkevinde sinema

Genel sekreterlik tarafından evimize gönderilen filimlerden İsmet İnönü'nün seyahatı, Atatürk'ün doğu seyahatı, Cumhuriyet bayramı, Coban köpeği. Yaşamayı öğrenmek, Takat filimleri 12 ilk okul ile Kız enstitüsü, Kız orta, Erkek Ortaokul öğrencilerine gösterilmiştir .

3-3 945 Cumartesi günü akşamı evimiz salonunda bir aile toplantısı yapılmıştır .

17-3-945 Cumartesi günü parti mahalle ocak heyetleri Halkevine toplanarak Halkevi işleri hakkında bir görüşme yapıldıktan sonra çay verilmiştir .

Teknik ve mesleki kurslar

Evimizde marangozluk usta, kalfa, çıraklarına erkek sanat enstitüsü marangoz öğretmeni Bay Muharrem Kukutalıoğlu'nun öğretmenliği altında mesleki resim kursu açılmıştır. Haftada iki gecedir .

Marangozlarda olduğu gibi memlekette demirci, tornacı, çilingir, usta kalfa, çıraklarına mahsus olmak üzere ve sanat enstitüsü öğretmeni Osman Turanlı'nın öğretmenliği altında bir kurs açılmış bu kursta haftada iki gece yapılmaktadır .

Abone Şartnamesi : Her yer için yıllık (150) kuruştur. Halkevi Dil ve Edebiyat Kolu tarafından iki ayda bir defa çıkar. Mes'ul Müdürü Abdullah Günel. Basıldığı yer : YENİYOL MATBAASI — Trabzon

Bugün çıkmakta olan Halkevi Dergilerinin listesi

Derginin Adı	Çıkaran Halkevi	Kaç günde bir çıktığı
Taşpınar	Gaziantep	2 ayda bir
Çorumla	Çorum	Ayda bir
Doğuş	Kars	Ayda bir
Erciyes	Kayseri	15 günde bir
Fikirler	İzmir	2 ayda bir
Gediz	Manisa	15 günde bir
Görüşler	Adana	Ayda bir
Halkevi	Eskişehir	Ayda bir
İnanç	Denizli	Ayda bir
İnan	Trabzon	2 ayda bir
Karacadağ	Diğarbakır	Ayda bir
Karaelmas	Zonguldak	15 günde bir
Kaynak	Balıkesir	Ayda bir
Konya	Konya	15 günde bir
Ondokuz Mayıs	Samsun	15 günde bir
Taşpınar	Afyon	Ayda bir
Türk Akdeniz	Antalya	Ayda bir
Ün	İsparta	Ayda bir
Uludağ	Bursa	Ayda bir
Yeni Türk	Eminönü	Ayda bir
Halk Bilgisi Haberleri	Eminönü	Ayda bir